

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงบทบาทของกลุ่มเหมืองฝายภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย จังหวัดเชียงราย” ได้ศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์โดยประยุกต์ใช้เทคนิคการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal–PRA) และการสัมภาษณ์แบบสอบถาม ผลการศึกษสามารถแบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สภาพทั่วไป

- 1) ข้อมูลพื้นฐาน
- 2) ข้อมูลลักษณะส่วนบุคคลของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย
- 3) ข้อมูลเกี่ยวกับอ่างเก็บน้ำแม่สรวย
- 4) ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มเหมืองฝาย

ตอนที่ 2 การเปลี่ยนแปลงบทบาทกลุ่มเหมืองฝาย

- 1) บทบาทหน้าที่การทำงานของกลุ่มเหมืองฝายก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย
- 2) บทบาทหน้าที่การทำงานของกลุ่มเหมืองฝายหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย
- 3) กฎระเบียบเหมืองฝาย

ตอนที่ 3 การปรับตัวของกลุ่มเหมืองฝายภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

- 1) การเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตความเป็นอยู่
- 2) ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ในช่วงก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำ
- 3) สภาพปัญหาในสถานการณ์หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

ตอนที่ 4 แนวทางแก้ไขปัญหาของกลุ่มเหมืองฝายในสถานการณ์ปัจจุบัน

- 1) ความคิดเห็นของกลุ่มเหมืองฝายในแนวทางการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น

2) การแก้ไขปัญหาก่อนการช่วยเหลือจากภาครัฐ

4.1 สภาพทั่วไป

4.1.1 ข้อมูลพื้นฐาน

1) ที่ตั้ง อ่างเก็บน้ำแม่สรวยตั้งอยู่ระหว่างบ้านเด่นภูเวียงหมู่ 14 และบ้านดินคอยหมู่ 8 ตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย อยู่ห่างจากบ้านเด่นภูเวียงขึ้นไปทางเหนือประมาณ 1 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากอำเภอแม่สรวยประมาณ 5 กิโลเมตร การเดินทางไปยังอำเภอแม่สรวยใช้เส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 118 สายเชียงราย-เชียงใหม่ และเส้น 109 สายแม่สรวย ฝางเป็นถนนลาดยางสภาพดีพอใช้ อำเภอแม่สรวยห่างจากจังหวัดเชียงราย 50 กิโลเมตร ระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานคร 825 กิโลเมตร

ภาพ 4.1 ภาพถ่ายอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

2) เนื้อที่ พื้นที่เพาะปลูกทำอ่างเก็บน้ำแม่สรวย จำนวน 3,000 ไร่ ครอบคลุม 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านสันกลางหมู่ 2 บ้านสันปุยหมู่ 3 บ้านแม่สรวยหมู่ 5 บ้านริมทางหมู่ 13 และบ้านเด่นภูเวียงหมู่ 14 ตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

3) ภูมิประเทศ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของตำบลแม่สรวยเป็นภูเขาและที่ราบเป็นบางส่วน มีป่าไม้ค่อนข้างน้อย เนื่องจากป่าไม้ถูกทำลายและการบุกรุกในเขตป่าสงวนเพื่อทำไร่ ทำสวน (อบต.แม่สรวย, 2547)

4) ประชากร ข้อมูลตามทะเบียนราษฎร ตำบลแม่สรวย มีประชากรทั้งสิ้น 11,097 คน แยกเป็นชาย 4,279 คน หญิง 4,549 คน จำนวนครัวเรือน 2,269 ครัวเรือน มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 4.1 ข้อมูลประชากรตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	จำนวน หลังคาเรือน	ประชากร(คน)		
			ชาย	หญิง	รวม
1	โป่งปู้เฟื่อง	206	251	580	1037
2	สันกลาง*	144	251	270	665
3	สันปูลุย*	270	527	540	1337
4	ป่าบง	165	300	311	776
5	แม่สรวย*	397	513	471	1381
6	ห้วยसान	122	242	228	592
7	ร่องเจริญ	100	180	172	452
8	ตีนคอย*	175	317	305	797
9	หนองผำ	82	483	457	1022
10	ห้วยม่วง	122	270	241	633
11	สันเครือฟ้า	130	230	243	603
12	จอมแจ้ง	145	312	315	772
13	ริมทาง*	88	152	149	389
14	เด่นภูเวียง*	123	251	267	641
	รวม	2,269	4,279	4,549	11,097

* หมายถึง พื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัย

5) สภาพทางเศรษฐกิจ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และรับจ้างทั่วไปหลังจากทำการเกษตร มีการปลูกพืชสำคัญ ได้แก่ ข้าว กระเทียม ข้าวโพด ฝรั่ง ถั่วดำ ถั่วลิสง ลำไย มะม่วง ลิ้นจี่ ส้ม และองุ่น เป็นต้น

หน่วยธุรกิจในพื้นที่ตำบลแม่สรวย ประกอบด้วย

- 1) โรงแรม 2 แห่ง คือ สวนจิตรลดา รีสอร์ท และเชียงรายคันทรีฮิลล์ รีสอร์ท
- 2) ปั้มน้ำมัน 3 แห่ง คือ ปั้มน้ำมัน MP ตั้งอยู่หมู่ 3 ปั้มน้ำมันเชลล์ ตั้งอยู่หมู่ 3 และปั้มน้ำมัน ป.ต.ท. ตั้งอยู่หมู่ 7
- 3) โรงเรียน ขนาดเล็ก 14 แห่ง ขนาดกลาง 1 แห่ง
- 4) แหล่งท่องเที่ยวมี บ่อน้ำพุร้อน ไร่่องุ่น น้ำตกห้วยลึกในพื้นที่หมู่ 1

4.1.2 ข้อมูลลักษณะส่วนบุคคลของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย

การศึกษา “การเปลี่ยนแปลงบทบาทของกลุ่มเหมืองฝายภายหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย จังหวัดเชียงราย” ได้ศึกษาในข้อมูลรายบุคคลของกลุ่ม โดยผู้วิจัยได้สุ่มตัวอย่างของกลุ่มเหมืองฝายเป็นวิธีการสุ่มแบบโควต้า ได้ค่าจำนวน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด รายละเอียดของข้อมูลส่วนบุคคลของกลุ่มเหมืองฝาย มีดังนี้

ตาราง 4.2 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่สำรวจ

กลุ่ม	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เหมืองฝายหลวง	79	79.80
เหมืองฝายน้อย	20	20.20
รวม	99	100.00

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา คือ เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหลวง จำนวน 79 คน คิดเป็นร้อยละ 79.8 และสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายน้อย จำนวน 20 คน คิดเป็นร้อยละ 20.2

ตาราง 4.3 จำนวนและร้อยละของเพศตัวอย่างที่สำรวจ

เพศ	กลุ่มเหมืองฝายหลวง		กลุ่มเหมืองฝายน้อย		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	65	82.30	18	90.00	83	83.80
หญิง	14	17.70	2	10.00	16	16.20
รวม	79	100.00	20	100.00	99	100.00

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา แยกเป็นเพศชาย/หญิง ได้ดังนี้ สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหลวง เป็นเพศชายจำนวน 65 คน คิดเป็นร้อยละ 82.30 และเป็นเพศหญิงจำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 17.70 สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายน้อย เป็นเพศชายจำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 90.00 เป็นเพศหญิงจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 10.00

ตาราง 4.4 จำนวนและร้อยละของอายุตัวอย่างที่สำรวจ

อายุ (ปี)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง		กลุ่มเหมืองฝายน้อย		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 40	4	5.10	2	10.00	6	6.10
40 – 49	31	39.20	5	25.00	36	36.40
50 – 59	18	22.80	7	35.00	25	25.30
60 – 69	15	19.00	3	15.00	18	18.20
สูงกว่า 70	11	13.90	3	15.00	14	14.10
รวม	79	100.00	20	100.00	99	100.00
\bar{X}	54.59	-	55.30	-	-	-
Min	30	-	35	-	-	-
Max	80	-	82	-	-	-
S.D.	11.28	-	12.52	-	-	-

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา แยกเป็นช่วงอายุในการทำงานเหมืองฝาย พบว่า สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหลวงมีอายุเฉลี่ย 54.59 ปี อายุต่ำสุด 30 ปี อายุมากที่สุด 80 ปี สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายน้อยมีอายุเฉลี่ย 55.30 ปี อายุต่ำสุด 35 ปี อายุมากที่สุด 82 ปี

4.1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

อ่างเก็บน้ำแม่สรวยสร้างขึ้นเมื่อปี 2542 สาเหตุในการสร้างเนื่องจากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่ลาว (โครงการแม่ลาว) มีพื้นที่ทำการเกษตรในความรับผิดชอบประมาณ 166,000 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ต้องใช้น้ำจากการส่งน้ำโดยฝายแม่ลาว แต่การส่งน้ำในพื้นที่เพาะปลูกยังมีปัญหาในเรื่องปริมาณน้ำ เนื่องจากโครงการแม่ลาวไม่มีแหล่งน้ำต้นทุนหรืออ่างเก็บน้ำ โดยเฉพาะในฤดูเพาะปลูกปริมาณน้ำฝนไม่แน่นอน เมื่อเกิดฝนทิ้งช่วงทำให้พื้นที่เพาะปลูกเสียหายจากการขาดน้ำ และในฤดูแล้งได้ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูกเป็นอย่างมาก

จากสภาพภูมิประเทศของตำบลแม่สรวยซึ่งเป็นหุบเขาและพื้นที่ราบ สภาพภูมิประเทศเหมาะสมในการสร้างเขื่อนสำหรับกักเก็บน้ำ มีน้ำแม่สรวยน้ำเป็นน้ำสาขาของน้ำแม่ลาว น้ำแม่สรวยมีต้นน้ำอยู่บนดอยวาวี ไหลลงมาพื้นที่ราบในเขต 6 หมู่บ้าน คือ บ้านดินคอย บ้านเด่นภูเวียง

บ้านสันกลาง บ้านสันปูเลย บ้านริมทาง บ้านแม่สรวย ตำบลแม่สรวย และน้ำแม่สรวยได้ไหลไปรวมกับน้ำแม่ลาว ณ หลังจากที่ว่าการอำเภอแม่สรวย กลายเป็นลำน้ำสาขาของน้ำแม่ลาว

โครงการแม่ลาวเดิมสังกัดสำนักงานชลประทานที่ 2 จังหวัดลำปาง จึงได้พิจารณาสร้างอ่างเก็บน้ำไว้กักเก็บน้ำ ปิดกั้นลำน้ำแม่สรวย ซึ่งเป็นลำน้ำสายสำคัญของน้ำแม่ลาว โดยมีตำแหน่งสร้างที่ตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

สำนักงานชลประทานที่ 2 จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในการสร้างอ่างเก็บน้ำได้ให้เหตุผลที่เลือกสร้างอ่างเก็บน้ำในลำน้ำแม่สรวยว่า เพราะพื้นที่รับน้ำของน้ำแม่ลาวไม่มีทำเลที่เหมาะสมในการสร้างอ่างเก็บน้ำ ประกอบกับปัญหาการเวนคืนที่ดินทำกินจำนวนมาก และการอพยพราษฎรจำนวนมากหากมีการสร้างอ่างเก็บน้ำ ซึ่งเมื่อเทียบการสร้างอ่างเก็บน้ำในเขตพื้นที่ตำบลแม่สรวย พบว่า พื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำในเขตตำบลแม่สรวยมีปัญหาน้อยกว่าเขตพื้นที่แม่ลาว

พื้นที่การสร้างอ่างเก็บน้ำในเขตตำบลแม่สรวย เดิมเป็นพื้นที่ทำการเกษตรของสมาชิกเหมืองฝายหลวงและฝายน้อย ใช้น้ำทำการเกษตรจากลำน้ำแม่สรวย เป็นพื้นที่ราบอยู่กลางหุบเขา และเป็นทำเลที่เหมาะสมในการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่สามารถรับน้ำได้ในปริมาณมากเพียงพอที่จะเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดฤดูกาลผลิต ถือเป็นวิธีการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำให้กับพื้นที่ทำการเกษตรได้ทุกพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรในความรับผิดชอบของโครงการแม่ลาว

สำนักงานชลประทานที่ 2 จังหวัดลำปาง ได้ประสานให้กองสำรวจรายละเอียดภูมิประเทศ มาทำการสำรวจพื้นที่ในเขตตำบลแม่สรวย และนำเสนอรายงานปัญหาการขาดแคลนน้ำในพื้นที่โครงการแม่ลาว พร้อมเสนอการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการก่อสร้างแหล่งน้ำต้นทุนหรืออ่างเก็บน้ำต่อกรมชลประทาน จัดเข้าแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อดำเนินการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย โดยมีวัตถุประสงค์คือ

- 1) เพื่อเป็นแหล่งน้ำสำรองสำหรับส่งน้ำให้พื้นที่เพาะปลูกของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่ลาวในช่วงที่เกิดภาวะฝนทิ้งช่วงในฤดูฝน จำนวน 166,000 ไร่ ซึ่งจะเป็นการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ
- 2) เพื่อช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่ลาวในฤดูแล้งได้ประมาณ 64,000 ไร่
- 3) เพื่อช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกท้ายอ่างเก็บน้ำของโครงการแม่สรวยในฤดูฝนและฤดูแล้งได้ 7,000 ไร่

ประโยชน์จากโครงการอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

- 1) ช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกด้านท้ายเขื่อนในเขตตำบลแม่สรวยได้ตลอดปี จำนวน 7,000 ไร่
- 2) ช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่ลาว จำนวน 166,000 ไร่ ในฤดูฝนเมื่อเกิดภาวะฝนทิ้งช่วง
- 3) ช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่ลาวในฤดูแล้งได้ ประมาณ 64,000 ไร่
- 4) ช่วยบรรเทาอุทกภัยในเขตอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย
- 5) เป็นแหล่งประมงของราษฎรในเขตอำเภอแม่สรวยและใกล้เคียง
- 6) เป็นแหล่งท่องเที่ยว

เมื่อปีพ.ศ. 2542 กรมชลประทานได้จัดจ้างบริษัทเอกชน (สีแสดการโยธา(1979) จำกัด) ในการดำเนินการสร้างอ่างเก็บน้ำซึ่งแล้วเสร็จปี 2544 ระบบชลประทานในพื้นที่รับน้ำได้อ่างเก็บน้ำแม่สรวยซึ่งครอบคลุมพื้นที่ทำการเกษตร 6 หมู่บ้าน คือ บ้านสันกลาง บ้านสันปูเลย บ้านแม่สรวย บ้านดินคอย บ้านริมทาง และบ้านเด่นภูเวียง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เข้ามาทำการศึกษา โดยศึกษากลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่รับน้ำได้อ่างเก็บน้ำแม่สรวย ได้แก่ กลุ่มเหมืองฝายหลวง และกลุ่มเหมืองฝายน้อยตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2546 ถึงเดือนธันวาคม 2547

อ่างเก็บน้ำแม่สรวย เป็นประเภทเขื่อนดินและเขื่อนคอนกรีตบดอัด ความสูงของตัวเขื่อน 59 เมตร ความยาว 400 เมตร สันเขื่อนกว้าง 10 เมตร กักเก็บน้ำปกติได้ 73 ล้านลูกบาศก์เมตร จากเอกสารของโครงการอ่างเก็บน้ำแม่สรวยในช่วงก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำได้ระบุว่า ระบบส่งน้ำประกอบด้วยท่อส่งน้ำ (Steel Pipe) ท่อกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.50 เมตร, 0.40 เมตร และ 0.30 เมตร ส่งน้ำเข้าระบบส่งน้ำเดิมของราษฎรที่เคยรับน้ำจากฝายเดิม ระบบส่งน้ำท่อกลม 0.50 เมตร ส่งน้ำออกลำเหมืองใหญ่เพื่อส่งน้ำไปยังพื้นที่เพาะปลูกของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่ลาว จำนวน 166,000 ไร่ ส่วนท่อกลม 0.40 เมตร ส่งน้ำออกสู่ลำเหมืองฝายหลวง และ 0.30 เมตร ส่งน้ำออกสู่ลำเหมืองฝายน้อย เพื่อส่งน้ำไปยังพื้นที่เพาะปลูกท้ายอ่างเก็บน้ำแม่สรวย 7,000 ไร่

4.1.4 ข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มเหมืองฝาย

ในอดีตฝายเป็นฝายไม้ไผ่ ฝายหลวงมีลูกฝายหรือฝายย่อยๆ อยู่หลายลูก มีอายุมากกว่าฝายน้อยอยู่ประมาณ 50 ปี ฝายน้อยมีอายุประมาณ 100 กว่าปี ที่ตั้งฝายเดิมของฝายหลวงอยู่ห่างจากสันอ่างเก็บน้ำแม่สรวยขึ้นไปบนพื้นที่อ่างเก็บน้ำประมาณ 1 กิโลเมตร ส่วนที่ตั้งฝายเดิมของฝายน้อยอยู่ ณ บริเวณที่ตั้งอ่างเก็บน้ำแม่สรวยในปัจจุบัน ก่อนที่จะมีการสร้างฝายหลวงและฝายน้อยนั้น เนื่องด้วยภูมิประเทศที่เอื้อ คือ ภูมิประเทศทั่วไป เป็นพื้นที่ภูเขาสลับที่ราบ การเกษตรในพื้นที่ดังกล่าวอาศัยสองฝั่งลำน้ำแม่สรวยเป็นที่ทำกิน ซึ่งในหน้าแล้งแม่น้ำจะลดระดับลงต่ำ ชาวบ้านจึงหาวิธีแก้ไขโดยกันให้น้ำมีระดับสูงขึ้น เอ่อเข้าสู่ลำเหมืองที่กั้นแม่น้ำดังกล่าวเรียกว่า “ฝาย” เมื่อน้ำเข้าสู่ลำเหมืองใหญ่แล้วต้องกันกระแสน้ำเข้าสู่ไร่นาของชาวบ้านอีกทอดหนึ่ง ที่กั้นลำเหมืองใหญ่นี้เรียกว่า “แต”¹ เพื่อแบ่งน้ำเข้าสู่ไร่นาของชาวบ้าน เมื่อน้ำแยกจากลำเหมืองใหญ่เข้าสู่ลำเหมืองเล็ก จะมีคันกั้นน้ำล้นแบ่งเข้าที่นาของแต่ละคน คันกั้นน้ำนี้เรียกว่า “ปุม”² น้ำจะล้นปุมไปสู่ไร่นาแปลงอื่นๆ ต่อไป ส่วนในที่นาแต่ละเจ้าของจะมีทางระบายน้ำไปสู่แปลงต่อแปลง โดยทำช่องที่คั่นนา ช่องคั่นนาที่ระบายน้ำนี้เรียกว่า “ต้าง”³ ส่วนการปิด-เปิด น้ำเข้าต้าง เรียกว่า “ช่าง”⁴ เมื่อช่างเข้ามาเต็มแปลงแล้วจะให้น้ำไหลเข้าสู่แปลงอื่นๆ หลังจากนั้นน้ำเข้าเต็มทุกแปลงแล้วก็จะกักไว้ เพื่อให้ น้ำเลี้ยงพืชผล หลังจากนั้นจะปล่อยน้ำทิ้งลงในลำเหมือง เรียกว่า “เหมืองน้ำทิ้ง”⁶

เหมืองฝายเดิมเป็นการรวมตัวทำกิจกรรมร่วมกันของชาวบ้าน โดยรวมตัวร่วมกันสร้างฝายขึ้นเพื่อกั้นลำน้ำ หรือทำนบกั้นน้ำเข้านา ดังคำบอกเล่าของที่ปรึกษาเหมืองฝายดังนี้

“เมื่อก่อนนี้เจ้าของหัวนาทุกหัวนามารวมกันสร้างขึ้น รวมกันทำแล้วมาคิดเป็นปัญหาขึ้นว่าเราจะทำยังไงจะให้น้ำเข้าสู่ท้องนาเราได้ เราจะทำให้เราได้ปลูกข้าวไว้กิน เขาก็มาร่วมกันคิดร่วมกันทำ โดยสร้างฝายลูกที่หนึ่ง คือ ฝายหลวงก่อน พอสร้างฝายหลวงเสร็จเรียบร้อยแล้วก็มาขยับขยายเนื้อที่ที่ทำนาจากฝายน้อยฝั่งขวา ก็มาเริ่มสร้างฝายน้อยนี้ขึ้นมาอีกประมาณ 100 กว่าปี สาเหตุที่ว่าเรียกว่า ฝายหลวงฝายน้อยนี้ก็เนื่องจากว่า ฝายหลวงมีคนทำงานเยอะมีหัวนาและเจ้าของหัวนาเยอะ แล้วนาก็มีพื้นที่ประมาณ 2,000 กว่าไร่ สำหรับฝายน้อยนี้มีคนทำนาตอนแรกแค่ 30-40 คน ไม่มาก และนาก็มีแค่ประมาณ 200 กว่าไร่เท่านั้นเอง เขาก็เรียกว่า ฝายหลวง คือ ทำกันเป็นใหญ่หลวงเลย แล้วก็ฝายน้อยก็มีคนทำน้อย”

“ฝายหลวงนี้ต้องสร้างขึ้นก่อนฝายน้อย ฝายน้อยนี้ 100 กว่าปีแล้วนะ ฝายหลวงเข้าใจว่าประมาณเกือบ 200 แต่เราไม่มีหลักฐานนะ”

นายอ้าย สุอาราม ที่ปรึกษาเหมืองฝาย
วันที่ 23 กรกฎาคม 2546 เวลา 11.00 น. – 16.00 น.

เหตุการณ์ที่สำคัญเกี่ยวกับเหมืองฝาย

ปี 2518 ไฟไหม้แก้มฝาย สาเหตุเกิดจากคนหาจกจัน ไปเจียจี้ได้ใส่ฝายเลยทำให้ไฟลุกลามไปทั่ว ชาวบ้านที่อยู่ละแวกนั้นได้ช่วยกันดับไฟ หลังจากนั้นแก้มฝายได้ตรวจดูความเสียหายและได้ไปร้องเรียนความเสียหายกับส.ส.ทรงธรรม ปัญญาดี ให้ของบประมาณมาช่วย โดยส.ส.ทรงธรรม โอนงบประมาณไปให้ทางชลประทานแม่ลาว เพื่อนำมาจัดจ้างคนทำงานในการซ่อมแซมฝาย

ปี 2527 นายจันทรดีบ วันดี เป็นแก้มฝาย เกิดเหตุการณ์น้ำเว้นฝาย คือ น้ำไม่ไหลเข้าฝาย และพื้นที่ทำนา หรือน้ำเปลี่ยนทิศทางการไหล ไม่ไหลเข้าฝายที่จะเข้านา แก้มฝายจึงขอความช่วยเหลือจากทางราชการ ขอให้นำหินมาเท ทางอำเภอจัดหินมาเทให้ จัดหินใหญ่หินทิ้ง เอาลูกกรังมาเท เมื่อนำหินมาทิ้งน้ำก็ไหลเข้านาเหมือนเดิม ส่วนมากเหตุการณ์ที่เกิดกับฝายส่วนใหญ่จะเป็นฝายขาด ฝายปูด (ฝายรั่ว) ซึ่งต้องมีการซ่อม ตอกหลักกันทุกปี

ปี 2534 สมัยนายจันทรดีบ วันดี มีเหตุการณ์น้ำท่วม เหตุเกิดวันที่ 5 กันยายน 2534 สาเหตุเนื่องจากฝนตกหนักติดต่อกันหลายชั่วโมง (ฝนตกประมาณ 15.00 น. ของวันที่ 4 ก.ย. ถึงเวลา 7.00 น. ของวันที่ 5) น้ำท่วมฝาย ทำให้ฝายรับน้ำไม่ไหว ฝายขาดเป็นบางตอน ฝนที่ตกหนักหลายชั่วโมงทำให้เกิดน้ำท่วมบ้านเรือน ท่วมเกือบมิดหลังคา นอกจากนั้นยังท่วมพื้นที่ทำการเกษตร เสียหายเป็นจำนวนมาก จากเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ครั้งนี้มีผู้เสียชีวิตจำนวน 11 ราย น้ำ

ท่วมอยู่ไม่นานประมาณ 2 อาทิตย์ หน่วยงานต่างๆ เช่น กองทัพ กลุ่มแม่บ้าน ประชาสงเคราะห์ เกษตร สาธารณสุข ก็ได้เข้ามาช่วยเหลือในหลายๆ ด้าน เช่น เสื้อผ้า อาหาร น้ำบริโภค ยา พันธุ์ไม้ต่างๆ หลังเหตุการณ์นี้ทำให้น้ำไม่มีใช้ในการทำเกษตร พืชผลที่ชาวบ้านปลูกไว้ก็เสียหาย ชาวบ้านจึงช่วยกันทำฝายขึ้นมาใหม่ การทำงานเกี่ยวกับเหมืองฝายก็ยังดำเนินต่อไป

ปี 2542 กรมชลประทานได้มาสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยขึ้น สร้างแล้วเสร็จในปี 2545 โดยในช่วงปี 2542 นั้น กรมชลประทานได้ทำลายฝายเดิมของชาวบ้านลงแล้วปิดกั้นน้ำแม่สรวย แต่ก็มี การสร้างฝายชั่วคราวขึ้นแทน หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแล้วเสร็จทำให้ชาวบ้านไม่ได้ลงแขกตอกหลัก อีก งานที่ทำเกี่ยวกับเหมืองฝายก็ไม่ได้ทำ ไม่ได้ลงแขกตอกหลักตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน แต่ยังมี การแผ้วถางเหมืองและเลี้ยงฝายกันอยู่

4.2 การเปลี่ยนแปลงบทบาทกลุ่มเหมืองฝาย

4.2.1 บทบาทหน้าที่การทำงานของกลุ่มเหมืองฝายก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

กลุ่มเหมืองฝายที่ศึกษาวิจัย คือ กลุ่มเหมืองฝายหลวง และเหมืองฝายน้อย ในอดีตทั้งสอง กลุ่มมีผู้รับผิดชอบหลักในการทำงานเหมืองฝายที่เหมือนกัน คือ แก่ฝาย ผู้ช่วยแก่ฝาย และล่าม แต่กลุ่มเหมืองฝายหลวงได้เพิ่มขอบเขตผู้รับผิดชอบมากขึ้น เนื่องจากฝายหลวงมีสมาชิกเหมือง ฝายเป็นจำนวนมาก การทำงานของฝายหลวงจะมีหัวหน้าหมวดเปรียบเสมือนแก่ฝายย่อยคอยให้ คำปรึกษา เรียกว่า “แก่เหมือง” เป็นผู้บริหารจัดการงานทุกอย่างภายในกลุ่มย่อยของตัวเอง หมวด หนึ่งจะมีสมาชิกประมาณ 30-50 คน ทั้งนี้จะแบ่งหมวดตามเส้นทางการใช้งานน้ำสายเดียวกัน เรียกว่า “เหมือง” โดยสมาชิกคนใดมีพื้นที่ทำการเกษตรอยู่ต้นฝายจะถือว่าเป็นหมวดแรก แบ่งเฉลี่ย สมาชิกตามเส้นทางใช้น้ำเหมือง เดิมเหมืองฝายหลวงมีทั้งหมด 7 หมวด ครอบคลุมพื้นที่ 6 หมู่บ้าน สมาชิกแรกเริ่มมีประมาณ 600-700 คน ปัจจุบันได้ลดจำนวนเหลือ 4 หมวด ประมาณ 200 คน เนื่องจากสมาชิกที่มีพื้นที่ทำการเกษตรของฝายหลวงนั้นส่วนหนึ่งได้ถูกน้ำท่วมจากการ สร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยในปัจจุบัน ฉะนั้นผู้ที่มีความสำคัญต่อสมาชิกเหมืองฝาย นอกจากแก่ฝาย แล้ว หัวหน้าหมวดหรือแก่เหมืองก็มีความสำคัญไม่น้อยกว่าแก่ฝายเช่นกัน โดยมีหน้าที่ในการ ป่าวประกาศการทำงานของฝายว่าจะทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร และคอยเป็นผู้ไกล่เกลี่ย เมื่อเกิดปัญหาขึ้นระหว่างสมาชิกด้วยกันเอง หากแก้ไขไม่ได้ก็จะให้แก่ฝายเป็นคนไปเจรจาแทน นอกจากหัวหน้าหมวดแล้วยังมีล่ามที่คอยช่วยเหลือหัวหน้าหมวดในการติดต่อสื่อสารกับสมาชิก เหมืองฝายหลวงให้ทั่วถึง คล้ายๆ กับมีหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์การทำงานเหมืองฝายว่ามีอะไร เกิดขึ้น ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร อาจจะสรุปหน้าที่ของกรรมการเหมืองฝายและแก่ฝายไว้ดังนี้

1) แก่ฝ่าย ทำหน้าที่ ดูแลน้ำให้แก่เจ้าของหัวนาแต่ละหัวนาว่าเพียงพอหรือไม่ หรือบางคนเห็นแก่ตัวเอาน้ำเข้าเยอะเกินไป หรือมีการแย่งน้ำกันเกิดขึ้น แก่ฝ่ายต้องมีหน้าที่ไปเจรจา ไกล่เกลี่ย ให้สมาชิกเหมืองฝายทำตามข้อตกลงในการใช้น้ำร่วมกัน

2) ผู้ช่วยแก่ฝ่าย ทำหน้าที่ ช่วยดูแลสมาชิกแทนแก่ฝ่าย

3) ล่าม ทำหน้าที่ ติดต่อประสานงานในการทำงานเหมืองฝายระหว่างสมาชิกกับแก่ฝ่าย คือ ไปข่าวประกาศเวลามีงานอะไรเกิดขึ้นกับเหมืองฝาย ดังคำบอกเล่าของที่ปรึกษาเหมืองฝายกล่าวไว้ดังนี้

“มีหัวหน้าเหมืองฝายที่รับผิดชอบอยู่ 3 คน คือ คนที่หนึ่งชาวบ้านเรียกว่า แก่ฝ่าย คนที่สองเรียกว่า ผู้ช่วยแก่ฝ่าย คนที่สามเป็น ล่าม ล่ามมีหน้าที่ไปข่าวประกาศเวลามีงานอะไรเกิดขึ้นกับเหมืองฝาย แล้วที่นี้ก็สำหรับ แก่ฝ่าย มีหน้าที่ที่ต้องดูแลน้ำให้แก่เจ้าของหัวนาแต่ละหัวนาว่าเพียงพอหรือไม่ หรือบางคนเห็นแก่ตัวเอาน้ำเข้าเยอะเกินไป เข้าหัวออกท้ายนี้ แก่ฝ่ายต้องมีหน้าที่ไปบอกกล่าวให้เห็นใจคนข้างล่างบ้างนะ เขาก็ฟังเชื่อกันมาตลอด แล้วบางครั้งน้ำมันเข้ามา ตามที่หัวน้ำมันสูง สูงขึ้น ไร่นาที่ไรแรกมันสูงขึ้นก็ต้องบอกให้ขุด ขุดให้มันต่ำ น้ำจะได้ไหลเข้าสะดวก หากไม่ขุดเขามีมาตรการกันที่ต้องขุดเหมืองเล็กๆ ผ่านไป หมายความว่า ไม่ให้เข้าสูงนะ น้ำมันจะขึ้นไม่ไหวต้องขุดเหมืองเล็กๆ ผ่านที่สูงไปลงที่ต่ำ อย่างนี้เป็นต้นนะ อันนี้ใช้มาตรการที่ว่า ถ้าหากว่าเจ้าของนาที่ว่ามันคือแพง แก่เหมืองแก่ฝ่ายแนะนำแล้วมันยังไม่ทำตาม แต่ส่วนมากก็ไม่ค่อยจะมี นานๆ ที”

นายอ้าย สุอาราม ที่ปรึกษาเหมืองฝาย
วันที่ 23 กรกฎาคม 2546 เวลา 11.00 น. – 16.00 น.

“แล้วสำหรับผู้ช่วยแก่ฝ่าย มีหน้าที่ ถ้าหากว่าคราใดหัวหน้าเหมืองฝาย หรือว่าแก่ฝ่ายไม่อยู่ ติดธุระ หรือว่ามีความจำเป็น เจ็บป่วยก็ดี ก็มอบหน้าที่นี้ให้ผู้ช่วยแก่ฝ่ายเป็นคนทำแทน”

นายอ้าย สุอาราม ที่ปรึกษาเหมืองฝาย
วันที่ 23 กรกฎาคม 2546 เวลา 11.00 น. – 16.00 น.

“ แก่ฝายต้องมีหน้าที่ไปบอกกล่าว ให้เห็นใจคนใช้น้ำข้างล่างบ้างชาวบ้านก็ฟัง เชื่อกันมาตลอด แล้วบางครั้งน้ำเข้าตามที่สูงๆ ก็ต้องบอกให้ขุด ขุดให้มันต่ำ น้ำจะได้ไหลเข้านาสะดวก หากไม่ขุดเขามีมาตรการกันว่าต้องขุดเหมืองเล็ก ๆ ผ่านไป ”

นายศรีเลิศ ใจบุญ
วันที่ 2 กรกฎาคม 2546

การเลือกแก่ฝายหลวงในอดีตชาวบ้านนิยมเลือกผู้ที่มีความสามารถรอบด้าน หรือมีความรู้มีความสามารถในทางปฏิบัติด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่มีฐานะทางสังคมดี มีที่ดินทำกินเป็นจำนวนมาก เพื่อแก่ฝายจะได้ดูแลการใช้น้ำของสมาชิกก่อนที่จะดูแลการใช้น้ำของตน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความยุติธรรมในการใช้น้ำร่วมกัน เพราะหากแก่ฝายมัวแต่เอาน้ำเข้าที่นาตนเองโดยไม่ใส่ใจที่นาของคนอื่นก็จะถูกตำหนิเอาได้ว่าเป็นคนเห็นแก่ตัว

การพิจารณาเลือกแก่ฝายของกลุ่มเหมืองฝายน้อยมีวิธีการง่ายๆ คือ เลือกจากผู้ที่มีฝายอยู่ท้ายน้ำ หรือผู้ที่มีที่นา ทำกินอยู่ปลายน้ำ เพื่อว่าหากวันใดผู้ที่อยู่ต้นน้ำคิดจะเอาน้ำเข้าโดยไม่แบ่งให้คนอยู่ถัดไปได้ใช้ ผู้ที่อยู่ปลายน้ำก็ได้รับผลกระทบคือ น้ำไม่ผ่านเข้าฝาย จึงต้องมีการไกล่เกลี่ยให้ผู้อยู่ต้นน้ำแบ่งน้ำไปให้คนที่อยู่ถัดไปเพื่อปลายน้ำจะได้รับน้ำ

นอกจากนี้แก่ฝายแก่เหมืองยังมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งในราชการท้องถิ่น คือ คนเดียวอาจมีตำแหน่งเป็นทั้งผู้ใหญ่บ้าน และแก่ฝายควบคู่กัน มีค่าตอบแทนในการทำงานเหมืองฝายเป็นข้าวเปลือก นอกจากนี้ยังยกเว้นการทำงาน และการทำงานเกี่ยวกับเหมืองฝาย ดังคำบอกเล่าของที่ปรึกษาเหมืองฝายว่า

“ตั้งแต่อดีตแล้ว กำนันผู้ใหญ่บ้านนี้เป็นหัวหน้าเมืองฝายโดยตำแหน่งเลย เขาให้โดยตำแหน่งเลยนะ แล้วก็ผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าเมืองฝายโดยตำแหน่งทางกฎหมายชลประทานราษฎรยกเว้นให้ 15 ไร่ ไม่ต้องทำ ไม่ต้องทำนาอะไร ไม่ต้องทำนา ทำเหมือง ทำฝายยกเว้นนะ เกินกว่านั้นก็ทำในส่วนที่เกิน สมมุติว่ามี 20 ไร่ ต้องทำอีก 5 ไร่นั้นนะ แล้วสำหรับหน้าที่ของล่าม คำว่า ล่าม ในที่นี้หมายถึง เป็นผู้ที่ไปข่าวประกาศให้หัวหน้าทุกหลังคาเรือน เวลาจะมีทำงานเกี่ยวกับเมืองฝายก็มีการประชุมก็คือนะ เรียกประชุมก็คือนะ ต้องใช้ล่าม มันไม่เหมือนปัจจุบันทุกวันนี้ประกาศเสียงตามสาย ไม่มีละตอนนั้นก็ต้องให้ล่ามเนี่ยะ ไปประกาศตามบ้าน ทุกคนทุกหลังคา หากมันมีหัวหน้าเยอะๆ หน่อยอย่างเช่น ฝายหลวง ก็ต้องแบ่งเป็น หัวหน้าหมวด หรือกรรมการฝายนั้นนะ กรรมการฝาย ล่ามฝาย อันเดียวกัน หัวหน้าหมวดคนเดียวกัน ถ้าล่ามฝายหลวงนี้มีหลายคน 4 คนทั้งหมด เมื่อก่อนนี้ เมื่อมันไม่มากมันก็มีแบ่งไปตามหมู่บ้านเนอะ สมมุติว่าฝายหลวงมันมีหลายหมู่บ้านเนอะ มันจะมีหมู่ 2 หมู่ 3 หมู่ 8 และก็มีหมู่ 5 ในตอนนั้นนะ หมู่ 13 ยังไม่มีมันแยกออกมาทีหลัง ก็มีหลายคนที่รับผิดชอบแล้วก็หัวหน้าเมืองฝายหรือแก่ฝายเป็นคนสั่งแต่เพียงผู้เดียวว่า (วันมะรืนนี้เนี่ยจะมีการประชุมเกี่ยวกับเมืองฝาย ให้ไปข่าวด้วยนะ ไปข่าวประกาศให้เขามาร่วมประชุมด้วย ณ ที่นั้น ที่นี้อย่างนี้หนา แบ่งหน้าที่กันทำตั้งแต่ไหนแต่ไรแล้ว)”

“หน้าที่ของหัวหน้าเมืองฝายนะ แก่ฝาย ต้องไปบอกว่าย่าเอาน้ำเข้ามาเกินไป เขาเรียกว่า “ไปแบ่งสรรปันน้ำ” ให้เอาเข้าพอเหมาะพอดีกับพื้นที่นาของตัวเอง”

นายอ้าย สุอราม ที่ปรึกษาเมืองฝาย
วันที่ 23 กรกฎาคม 2546 เวลา 11.00 น. – 16.00 น.

“มีการพิพาทบางราย เช่น แย่งน้ำเข้านากัน เมื่อก่อนแก่ฝายต้องมาไกล่เกลี่ยกัน หากว่าแก่เมืองแก่ฝายแล้วก็ทั้ง 3 คนนี้ซึ่งเป็นตัวแทน หัวหน้าเมืองฝายพูดยังไงก็ไม่เชื่อฟังก็ต้องมาหาผู้ใหญ่บ้านอีกทีหนึ่ง”

นายอ้าย สุอราม ที่ปรึกษาเมืองฝาย
วันที่ 23 กรกฎาคม 2546 เวลา 11.00 น. – 16.00 น.

4.2.1.1 การประชุมประจำปีการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

กิจกรรมหรือการทำงานของประชุมประจำปีกลุ่มเมืองฝายในอดีตนั้น เริ่มจากการนัดหมาย ประชุม เพื่อตกลงกันว่าจะใช้ไม้จำนวนเท่าใดในการตอกหลักเมืองฝาย โดยแก่ฝายจะนัดประชุมทุกปีก่อนปีใหม่เมืองในช่วงเดือน มีนาคม-เมษายน ถือเป็นการประชุมประจำปีของ

เหมือนฝายที่ว่าได้ คือช่วงที่ประชุมกันนี้จะทำการตกลงกันในจำนวนหัวนาทั้งหมด เช่น ตกลงกันว่า จะตกลักหัวนาละ 200 หรือ 300 เล่ม หัวนาแต่ละหัวนาก็ต้องตกลักตามที่ได้ตกลงกันในที่ประชุม

การนัดประชุมตกลงกันทุกหัวนาว่าจะใช้ไม้ไผ่ในการตกลักแต่ละครั้งเท่าไร โดยแก่ฝายจะเป็นผู้วิเคราะห์หรือไปดูสถานที่มาก่อนว่าจะใช้จำนวนไม้ไผ่เท่าใด หลังจากนั้นจะมาหาข้อสรุปร่วมกับสมาชิกทุกคนในการประชุม หลังจากตกลงกันว่าจะใช้ไม้ไผ่จำนวนเท่าใดในการตกลักเสร็จ ก็จะนัดวันแปงหลัก และตกลักในคราวเดียวกัน (ดังตาราง 4.6)

ก) บทบาทหน้าที่แก่ฝายในการประชุมประจำปี

- เป็นผู้กำหนดวันประชุมประจำปี กำหนดวันแปงหลัก และวันตกลัก
- กำหนดจำนวนไม้ไผ่ที่จะใช้ในการตกลัก

ข) บทบาทหน้าที่ของสมาชิกต่อการประชุมประจำปี

- หัวนาแต่ละหัวนาต้องเข้าร่วมประชุม กรณีไม่ว่างเข้าร่วมต้องมีคนไปเป็นตัว

แทน

4.2.1.2 การตกลักก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

การแปงหลักหรือทำหลักไม้ เพื่อซ่อมแซมเหมืองฝายและทำฝายขึ้นใหม่ โดยไม้ที่นำมาทำหลักมีหลายอย่าง เช่น ไม้ไผ่ ไม้บัว ไม้แก่นจันทร์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับใครจะหาไม้ชนิดใดได้ที่มีในท้องถิ่นขณะนั้น ส่วนมากนิยมใช้ไม้ไผ่โดยเฉพาะไม้ไผ่ชนิดหนึ่งข้างในต้นที่ไม่มีรูกลางยาวประมาณ 1.5 เมตร ตัดปลายให้แหลมแล้วนำมาปักเรียงรายขวางตามลำแม่น้ำแม่สรวย ใช้ไม้ท่อนตอกฝังให้ลึกระหว่างหลักเอาก้อนหินใหญ่ เล็ก กรวด วางแทรกลงไป บางทีสานเป็นตะกร้าใส่ก้อนหินก้อนกรวดวางในลำห้วย เอาไม้หลักตอกกั้นไว้ หรือนิยมใช้ไม้ไผ่ผ่าครึ่ง เรียกว่า “ผ่าโฉบ” ตอกเรียงกัน ขวางลำน้ำ ตอกเรียงหลายชั้นแล้วใส่ก้อนหินเชื่อมระหว่างชั้น เพื่อกั้นทำเป็นฝาย การใส่ก้อนหิน 1 ชั้น เรียกว่า “ลูกฝาย” รวมกันหลายลูกลดหลั่นกันลงไปเป็นชั้นๆ เพื่อชลอการไหลของน้ำและหักเหทิศทางการไหล หากปีใดฝายปูด (รั่ว) ฝายขาด ก็จะใช้ไม้ในการตกลักจำนวนมาก ในการแปงหลักนี้หัวนาแต่ละหัวนาต้องตกลักตามจำนวนที่ได้ตกลงกันในเบื้องต้น หรือบางหัวนาอาจจ้างคนอื่นทำก็ได้ แต่ส่วนมากการทำหลักไม้จะจับกลุ่มทำเป็นกลุ่มย่อยมากกว่า เมื่อทำเสร็จก็จะนำหลักไม้ไปวางไว้ร่วมกัน ณ สถานที่ที่จะทำการตกลัก

การนำหลักไม้ไปวางรวมกันเพื่อตอกหลักนั้นกระทำตามฝ่ายย่อยของสมาชิกกลุ่ม แต่ละกลุ่ม ผู้ใช้น้ำเหมืองเส้นเดียวกัน การตอกหลักจะทำพร้อมกันทุกหัวนา หัวนาหมายถึงพื้นที่ทำนาที่ใช้น้ำเหมืองฝาย หนึ่งแปลงจะนำน้ำเข้าพื้นที่ได้ 1 แห่ง ใช้ระยะเวลาในการทำงานระหว่าง 1 วัน ไม่เกิน 3 วัน โดยแต่ละหัวนามาร่วมกิจกรรมหัวนาละ 1 คน แก่ฝายจะเป็นคนกำหนดและควบคุมการทำงานโดยไม่ต้องลงไปตอกหลักเอง เนื่องจากมีกฎข้อยกเว้นที่แก่ฝายไม่ต้องลงมือตอกหลัก และอีก 2 คนที่ไม่ต้องตอกหลักคือ ล่าม และผู้ช่วยแก่ฝาย

เงื่อนไขในการตอกหลัก

- 1) หากปีใดมีอุทกภัยน้ำท่วม ไฟไหม้ ฝายขาด ฝายพัง ก็ต้องแปงหลักมากขึ้น
- 2) การแปงหลักต้องเพื่อความยาวหลักที่แปงไว้ 1 สอกเสมอ เช่น กรณีฝายปุด(รั่ว) มีช่องโหว่ เมื่อคำนวณว่าต้องแปงหลักด้วยไม้ไผ่ยาว 1 สอกจึงจะพอดีกับรูหรือช่องโหว่นั้น แต่ในการแปงหลักต้องเพื่อความยาวจาก 1 สอกเป็น 2 สอก ถึง 6 สอก เพื่อการใช้งานในปีต่อไป

ในการทำงานตอกหลักเหมืองฝาย กระทำโดยแก่ฝายและกรรมการเหมืองฝายเป็นผู้เรียกประชุมนัดหมายชาวบ้านให้เตรียมอุปกรณ์การทำงาน เช่น จอบ เสียม มีด พร้า เป็นต้น และกำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการตอกหลัก โดยให้ล่ามเป็นผู้ไปป่าวประกาศข่าวการทำงานเหมืองฝายในแต่ละครั้ง การทำงานเหมืองฝายไม่จำเป็นต้องกระทำพร้อมๆ กันทุกหมวดแล้วแต่กรณี เช่น หากฝายที่ใช้น้ำเหมืองหมวดแรกขาด ชำรุด ไม่สามารถกั้นลำน้ำได้ก็จะให้ทำการซ่อมแซมเฉพาะสมาชิกหมวดแรกที่ใช้ฝายย่อยร่วมกันเท่านั้น ดังคำบอกเล่าถึงการตอกหลัก เหมืองฝายไว้ดังนี้

“เมื่อก่อนเขาเอาไม้ไผ่มาผ่าซีกนี้ะตอกทิ้งไปเลย ไม่มีปัญหาขงปัญหาอะไร หลักฐานเอกสารไม่มีเมื่อก่อนไม่มีวันไหน วันนั้นทิ้งไปเลย พอตีมาเอาไม้มาตากๆ ไม้ไผ่เขียนชื่อใคร ใครได้เท่าไรใครขาดก็ไปตามปรับเอาถึงบ้านถึงหัวนาค่ะ”

นายอ้าย สุอราม ที่ปรึกษาเหมืองฝาย

วันที่ 23 กรกฎาคม 2546 เวลา 11.00 น. – 16.00 น.

“แต่ก่อนใช้ไม้ไผ่ไม่ซาง ตอกหลักไม้ไผ่ ทำฝายกันเอง ทำกันหลายปีก็ไม่มีปัญหา แต่ก่อนสานไม้ไผ่เป็นชะลอมเอาทรายใส่ข้างในแล้วเอาไปวางเรียงกัน แต่ก่อนใส่กันคนละ 40-50 ลูก 100 ลูกก็มีต่อหัวนา”

สมาชิกเหมืองฝายหลวง หมวดที่ 1

ประชุมกลุ่มวันที่ 3 กรกฎาคม 2547 ณ หอประชุมหมู่บ้านสันกลาง

“ตอกหลักก่อนแล้ววันตอกอีกที ตกหลักไปก่อน สมมุติว่าวันนี้ไปประชุมเนอะว่าฝ่ายเรามันยังอยู่ในสภาพที่ใช้การได้ดี แต่เราไปซ่อมแซมให้มันแข็งแรงขึ้น แล้วปีนี้เราจะเอาเท่าไร เขาอาจจะเอาเป็นคนละ 150 เล่ม หรือ 170 เล่ม 250 เล่ม อย่างงี้ ก็คือ คนที่เป็นแก่ฝ่ายต้องไปดูก่อน ไปดูอย่างเดียวไม่ได้ ไปดู ไปตรวจ ไปวัดว่ามันจะใช้หลักยาวขนาดไหนก็เมตรแล้วก็ใช้เท่าไร ต้องไปดูก่อน ก่อนมีการประชุม เมื่อหากว่านัดในที่ประชุมเสร็จเรียบร้อยแล้วนี้ ให้เวลาประมาณซัก 10 หรือ 15 วันเนอะ ให้ไปฟันหลักแบบนี้ละ ชนิดนี้นะ แต่ละหัวนานะ สำหรับคนที่มิ 2 หรือ 3 หัวนา ก็จ้างคนช่วย สมมุติว่า 150 นะ 3 หัวนาที่ต้อง 450 เล่ม ฟันคนเดียวมันไม่ไหว แล้วส่วนจ้างค่าจ้างเนี่ยะ มันจ้างแบบ 2 อย่างนะ หนึ่งจ้างเป็นเงินสด สองจ้างเป็นข้าว มันมีนะจ้างเป็นข้าวเป็นข้าวเปลือกนะ ในฤดูเก็บเกี่ยวใหม่ เดือนเจ็ดหลังสงกรานต์แล้วเนอะ ก็ตอกหลักกัน เดือนแปด อันนี้เป็นเดือนเมืองเนอะก็เริ่มเอาน้ำเข้ามา”

นายอ้าย สุอาราม ที่ปรึกษาเหมืองฝาย
วันที่ 23 กรกฎาคม 2546 เวลา 11.00 น. – 16.00 น.

ก) บทบาทหน้าที่แก่ฝ่ายในการตอกหลัก

- เรียกประชุมนัดหมายชาวบ้านให้เตรียมอุปกรณ์การทำงาน
- กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการตอกหลัก
- ควบคุมการทำงานของสมาชิกในการตอกหลัก
- ไม่ต้องตอกหลัก เนื่องจากมีกฎข้อยกเว้นที่แก่ฝ่ายไม่ต้องลงมือตอกหลัก

ข) บทบาทหน้าที่ผู้ช่วยแก่ฝ่ายและล่ามในการตอกหลัก

- ช่วยเหลือแก่ฝ่ายในการทำงาน
- เรียกประชุมนัดหมายชาวบ้านให้เตรียมอุปกรณ์การทำงาน
- ไม่ต้องทำงานตอกหลัก
- ล่ามเป็นผู้ไปป่าวประกาศข่าวการทำงาน

ค) บทบาทหน้าที่ของสมาชิกเหมืองฝายต่อการทำงานตอกหลัก

- ต้องตอกหลักตามจำนวนที่กำหนดไว้
- ต้องร่วมกิจกรรมหัวนาละ 1 คน

- สามารถจ้างคนอื่นทำงานแทนได้
- ต้องมีอุปกรณ์ในการทำงาน เช่น จอบ เสียม มีด พร้า เป็นต้น

4.2.1.3 การแผ้วถางเหมืองก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

หลังจากทำงานตอกหลักเสร็จเรียบร้อยแล้วกลุ่มจะนัดประชุม เพื่อปรึกษาหารือกันว่า แผ้วถางเหมือง(การทำความสะอาดเส้นทางน้ำไม่ให้มีสิ่งใดกีดขวางการไหลของน้ำ) เมื่อใด โดยกำหนดแผ้วถางเหมืองไม่เกิน 7-15 วันหลังจากที่มีการประชุมตอกหลัก ก่อนเริ่มทำงานแผ้วเหมือง 2-3 วัน แก่ฝายจะสั่งให้ผู้ช่วยแก่ฝายปิดน้ำฝายไว้ก่อน เพื่อให้ระดับน้ำในเหมืองลดลง ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการขุดลอกลำเหมือง หรือทำความสะอาดลำเหมือง นอกจากนี้แก่ฝายได้บอกกล่าวให้ล่ามไปป่าวประกาศสมาชิกทุกคนให้เตรียมอุปกรณ์มาให้พร้อมเพรียงกัน ในวันทำงาน สมาชิกทุกคนจะแบ่งงานกันทำเป็นหมวด ตามเส้นทางการใช้ น้ำของตน

ก) บทบาทหน้าที่แก่ฝายในการแผ้วถางเหมือง

- กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการแผ้วเหมือง
- สั่งให้ล่ามนัดหมายชาวบ้านให้เตรียมอุปกรณ์การทำงาน
- ควบคุมการทำงานของสมาชิก

ข) บทบาทหน้าที่ผู้ช่วยแก่ฝายและล่ามในการแผ้วถางเหมือง

- ช่วยเหลือแก่ฝายในการทำงาน
- นัดหมายชาวบ้านให้เตรียมอุปกรณ์การทำงาน เช่น จอบ มีด พร้า
- ล่ามเป็นผู้ไปป่าวประกาศข่าวการทำงาน

ค) บทบาทหน้าที่ของสมาชิกเหมืองฝายต่อการทำงานแผ้วถางเหมือง

- ต้องร่วมกิจกรรมห้วงละ 1 คน
- สามารถจ้างคนอื่นทำงานแทนได้
- ต้องมีอุปกรณ์ในการทำงาน เช่น จอบ เสียม มีด พร้า เป็นต้น
- รับผิดชอบแผ้วถางเหมืองในเขตการใช้ น้ำของตน

4.2.1.4 การใส่หินก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

เมื่อเสร็จจากแผ้วถางเหมืองแล้วหลังจากนั้นก็จะต้องหินตามจำนวนหัวนา การตกหินจะใส่หินตามช่องลูกฝาย ประมาณ 25 - 100 แก่น ส่วนมากในอดีตจะใช้หินเป็นก้อนขนาดใหญ่ ต่อมาภายหลังเปลี่ยนมาตกหินขนาดเล็ก และกรวดหิน ใส่เป็นปี๊บต่อจำนวนหัวนา ประมาณ 10 - 15 ปี๊บต่อหัวนา ใส่ตามช่องลูกฝายเพื่อยึดฐานหลักฝายให้มั่นคง ส่วนใหญ่การกำหนดวันที่จะลงหินจะเอาวันตามที่เลี้ยงฝาย แก่ฝายจะบอกให้เจ้าของนาแต่ละหัวนาไปเก็บหินไว้ประมาณ 1 เดือนก่อนการตกหิน แก่ฝายจะให้ล่ำไปป่าวประกาศข่าวให้ทราบทุกหัวนา การทำงานใส่หินนี้ จะมีการยกเว้นมิให้แก่ฝายและกรรมการเหมืองฝายลงไปทำเนื่องจากต้องคอยดูการทำงานว่าหัวนาแต่ละหัวนาใส่หินครบตามช่องลูกฝายหรือไม่ ตรวจสอบดูว่าหัวนาแต่ละหัวนาหินมาครบตามจำนวนที่กำหนดหรือไม่ หากไม่ครบต้องเอามาเพิ่ม ส่วนมากการใส่หินจะถือเอาวันเดียวกันกับการเลี้ยงฝาย แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคิดเห็นของแก่ฝายเป็นสำคัญ

ก) บทบาทหน้าที่แก่ฝายในการใส่หิน

- บอกสมาชิกให้เตรียมเก็บหินไว้ก่อนล่วงหน้า 1 เดือน
- กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการใส่หิน
- ควบคุมการทำงานของสมาชิกในการใส่หิน
- ไม่ต้องใส่หิน เนื่องจากมีกฎข้อยกเว้นที่แก่ฝายไม่ต้องลงมือใส่หินเอง

ข) บทบาทหน้าที่ผู้ช่วยแก่ฝายและล่ำในการใส่หิน

- ล่ำเป็นผู้ไปป่าวประกาศข่าวการทำงาน
- ตรวจสอบว่าสมาชิกเอาหินมาครบตามจำนวนที่กำหนดหรือไม่

ค) ไม่ต้องทำงานใส่หิน

- ช่วยเหลือแก่ฝายในการทำงาน

ค) บทบาทหน้าที่ของสมาชิกเหมืองฝายต่อการทำงานใส่หิน

- ต้องเอาหินมาให้ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้
- ต้องร่วมกิจกรรมหัวนาละ 1 คน
- สามารถจ้างคนอื่นทำงานแทนได้

4.2.1.5 การเลี้ยงฝ้ายก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

การเลี้ยงฝ้ายจะทำในวันขึ้น 10 ค่ำ เดือน 7 แต่มิได้ถือเอาวันนี้วันเดียว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เหตุการณ์ในช่วงนั้นๆ เป็นสำคัญ โดยแก่ฝ้ายหรือหัวหน้าเหมืองฝ้ายจะเป็นผู้กำหนดวันเอง การเลี้ยงฝ้ายในช่วงแรกจะกระทำพร้อมกันทุกหัวนา กระทำ ณ บริเวณฝ้ายที่กั้นน้ำ การเลี้ยงฝ้ายแต่เดิมใช้ไถ่หัวนาละ 1 ตัว นอกจากบางปีที่ไถ่เป็นโรคห่า ไถ่ตายจำนวนมาก ทำให้หัวนาแต่ละหัวนาต้องออกเงินหัวนาละ 40 บาท ซื่อหุมแทน หรือบางปีที่ขายกระเทียมได้ราคาดี หรือมีเงิน ก็จะออกเงินซื้อวัวกัน เพื่อฆ่าเช่นสังเวย ณ หอฝ้าย

อาจกล่าวได้ว่าการเลี้ยงฝ้ายส่วนใหญ่จะนิยมใช้ไถ่เป็นเครื่องเช่นฝ้าย ซึ่งจากการสำรวจแบบสอบถาม การเลี้ยงไถ่ของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝ้าย พบว่า หลังสร้างอ่างเก็บน้ำมีการเลี้ยงไถ่ลดลง ดังนี้

ตาราง 4.5 จำนวนและร้อยละการเลี้ยงไถ่ก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของตัวอย่างที่สำรวจ

จำนวน (ตัว)	กลุ่มเหมืองฝ้ายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝ้ายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน ร้อยละ	หลัง ร้อยละ	ก่อน ร้อยละ	หลัง ร้อยละ	ก่อน ร้อยละ	หลัง ร้อยละ
0	84.80	87.30	5.00	20.00	68.70	73.70
1 – 10	2.50	3.80	20.00	20.00	6.10	7.10
11 – 20	1.30	1.30	35.00	10.00	8.10	3.00
21 – 30	6.30	2.50	25.00	40.00	10.10	10.10
31 – 40	1.30	2.50	10.00	10.00	3.00	4.00
41 – 50	0.00	1.30	0.00	0.00	0.00	1.00
มากกว่า 50	3.80	1.30	5.00	0.00	4.00	1.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	6.96	4.03	22.55	18.65	-	-
Min	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
Max	150.00	100.00	60.00	40.00	-	-
S.D.	23.43	14.26	13.84	13.63	-	-

จากการศึกษาการเลี้ยงไก่ของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย พบว่า สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหลวงก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำเลี้ยงไก่เฉลี่ย 6.96 ตัว หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยเลี้ยงไก่เฉลี่ย 4.03 ตัว ในส่วนของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายน้อยก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำเลี้ยงไก่เฉลี่ย 22.55 ตัว หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยเลี้ยงไก่เฉลี่ย 18.65 ตัว

พิธีกรรมในการเลี้ยงฝายนั้น เมื่อถึงเวลาเลี้ยงฝาย แก่ฝายจะลงขัน(กล่าวเชิญ) ฝายมารับเครื่องเช่นสังเวฬแล้วจุดรูปเทียน หลังจากนั้นจะรอนจนรูปเทียนดับถือว่าฝายกินเสร็จแล้ว การเลี้ยงฝายนี้จะใช้คนในการเตรียมจัดทำกับข้าว เป็นคนปรุงอาหาร 10 – 15 คนจะยกเว้นไม่ต้องทำงานลงหิน พอเลี้ยงฝายเสร็จจะมีการแบ่งอาหารรับประทานอาหารร่วมกัน ในขณะที่อยู่ร่วมกันนั้นจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ร่วมกันคิดซ่อมแซมเหมืองฝายให้คงสภาพที่ใช้ทำงานได้ดีตลอดไป หลังจากนั้นทำการลงหินต่อ เมื่อลงหินเสร็จถือว่าเป็นการทำงานฝายครั้งสุดท้าย จะมีการทำงานอีกบ้างแต่ก็ไม่บ่อย เช่น หากน้ำแห้งน้ำไม่เข้าฝายจะไปอาดฝาย(อาดฝาย คือ กั้นน้ำเข้าสู่ลำเหมืองเพื่อส่งน้ำเข้านา) หากปีไหนแล้งมากๆ ต้องเอาทรายใส่กระสอบไปกั้นฝายให้น้ำไหลเข้าเหมืองมากๆ จึงไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องการใช้น้ำ และการทำงานฝายตลอดปีกระทำไม่เกิน 10 ครั้ง

การสร้างหอฝาย เป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านมาร่วมกันรักษาฝาย เพราะคำว่า “ฝาย” ในที่นี้คือ คุณความดี หรือประโยชน์ของฝาย การที่ทุกคนได้มาร่วมเลี้ยงฝาย คือ การเข้าร่วมพบปะสังสรรค์ พุดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ช่วยกันดูแล รักษาฝาย เช่น การซ่อมแซมฝายที่เสียหายในแต่ละปี การขุดลอกเหมืองฝาย เผื่อวางลำเหมืองให้คงสภาพคืออยู่เสมอ เป็นต้น

จะเห็นว่า หอฝายคือเครื่องมือหรือกลไกที่สำคัญเป็นจุดที่ให้นักนมารวมกลุ่มพัฒนาฝาย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนได้เป็นอย่างดี

ก) บทบาทหน้าที่แก่ฝายในการเลี้ยงฝาย

- กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการเลี้ยงฝาย

- เป็นผู้นำพิธีกรรมในการเลี้ยงฝาย

- ปรึกษาหารือร่วมกันในการทำงานเหมืองฝาย

ข) บทบาทหน้าที่ผู้ช่วยแก่ฝายและล่ามในการเลี้ยงฝาย

- เรียกประมุขนัดหมายชาวบ้านให้เตรียมเครื่องเช่นฝาย

- ล่ามเป็นผู้ไปป่าประกาศข่าว

- ปรึกษารื้อร่วมกันในการทำงานเหมืองฝาย

ค) บทบาทหน้าที่ของสมาชิกเหมืองฝายต่อการเลี้ยงฝาย

- ต้องเตรียมเครื่องเช่นฝาย

- มีการปรึกษารื้อร่วมกันในการทำงานเหมืองฝาย

4.2.2 บทบาทหน้าที่การทำงานของกลุ่มเหมืองฝายหลังสร้างอ่างเก็บน้ำ

ปัจจุบันสภาพของเหมืองฝายเดิมที่เป็นฝายไม้ไผ่ได้กลายเป็นคอนกรีต การรวมตัวกันของชาวบ้านทำกิจกรรมเกี่ยวกับเหมืองฝาย เช่น การตอกหลัก ฝาย ฝังคเว้นไม่มีการทำอีกต่อไป สภาพการตอกหลัก ตกหิน อย่างในอดีต จึงไม่มีให้พบเห็นอีก กล่าวได้ว่าการทำงานเหมืองฝายในปัจจุบันมีเพียงการประชุมประจำปี การแผ้วถางเหมือง และการเลี้ยงฝายเท่านั้น ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.2.1 การประชุมประจำปีหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

การประชุมประจำปีของกลุ่มเหมืองฝายได้ลดความสำคัญในการวางแผนจัดกิจกรรมเกี่ยวกับเหมืองฝายลง คือ การตอกหลัก และใส่หิน ทำให้มีสมาชิกเข้าร่วมรับฟังความคิดเห็นในการประชุมเป็นบางส่วนเนื่องจากไม่มีการทำงานในกิจกรรมหลัก เนื้อหาประเด็นหลักในการประชุมประจำปีส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องน้ำใช้ทำการเกษตรไม่เพียงพอภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายจะแสดงความคิดเห็นถึงปัญหาของตน นำมาแก้ไขร่วมกันในที่ประชุม และสรุปเป็นมติที่ประชุมออกมาว่าจะแก้ไขกันอย่างไร (ตาราง 4.6)

ปัญหาเกี่ยวกับน้ำใช้ทำการเกษตรไม่เพียงพอได้ส่งผลกระทบต่อสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย มีการแย่งน้ำทำนาเกิดขึ้นให้พบเห็นโดยทั่ว ตัวอย่างจากเอกสารบันทึกในการเข้าพื้นที่ทำวิจัย เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม 2546 โดยการพบปะพูดคุยนายศรีเลิศ ใจบุญ แก่ฝายหลวง ถึงการทำงานเหมืองฝาย นายศรีเลิศ ใจบุญได้ไปไกล่เกลี่ยการแย่งน้ำระหว่างนายอ้ายกับนายเหลา ชมภู ชาวบ้านสันปูเลย สาเหตุมาจากลุงยีนซึ่งอยู่หัวน้ำไม่ยอมแบ่งน้ำมาให้กับคนทั้งสอง มีความว่า “ให้ปันน้ำทำนา ทางเหนือแบ่งให้ทางใต้พ่อง ทางเหนือน้ำก็นัก แบ่งให้ทางใต้พ่อง ทางใต้เขาเต็คร้อน คนสองคนเดือดบ่ตายแต่ก็ไม่ไปเอามา”

นายศรีเลิศ ใจบุญ (แก่ฝายหลวง)

วันที่ 2 กรกฎาคม 2546

แก่ฝ่ายและหัวหน้าหมวดต้องรับผิดชอบในหน้าที่ คอยใกล้ชิดเจรจาให้ยุติความ
กัน สภาพปัญหาดังกล่าวสืบเนื่องมาจากการการเอาน้ำเข้านา โดยครั้งอดีตกลุ่มเหมืองฝายจะมีสิทธิ์
ในการเอาน้ำเข้าใช้ทำนาปลูกพืชอย่างเพียงพอ มีการแบ่งสรรปันส่วนกันอย่างลงตัว แต่ปัจจุบัน
การเอาน้ำเข้านาเปลี่ยนไปจากเดิม เพราะสิทธิ์นี้ได้เปลี่ยนไปขึ้นอยู่กับ การปล่อยน้ำของชลประทาน
เห็นได้จากการสนทนาพูดคุยกับแก่ฝ่ายหลวง เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2546 ได้ความว่า ชาวบ้าน
บางคนเริ่มไม่พอใจที่ไม่มีน้ำใช้ทำนากัน บางคนต้องการใช้น้ำวันนี้ก็มาบอกแก่ฝ่ายว่าจะใช้น้ำ แก่
ฝ่ายไม่รู้จะทำอย่างไรเนื่องจากติดขัดต้องไปบอกกรมชลประทานผู้รับผิดชอบปล่อยน้ำให้ ควบน้ำ
เพิ่ม ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการที่จะได้น้ำมา ทำให้สมาชิกไม่พอใจในตัวแก่ฝ่าย และไม่ค่อยมี
ใครเข้ามาพูดคุยหรือปรึกษาหารือเหมือนอย่างแต่ก่อน ซึ่งนายศรีเลิศ ใจบุญได้ระบายความรู้สึกใน
เรื่องนี้ให้ผู้วิจัยฟังดังคำกล่าวนี้

“ตอนนี้บ่หู้ใจเป็นว่าเป็นคิดอย่างไร”

“พ่อทำงานมาเยอะแล้ว ที่ทำก็ทำเพื่อชาวบ้านนั่นแหละ ไม่เคยเอาเงินชาวบ้านมาใช้และยังเก็บเงิน
ให้อย่างดี พ่อก็ยินดีจะออกเพราะอยู่มานานแล้ว แต่ถ้าเขามาบอกพ่อบ้างว่าอยากให้เราออกก็ไม่ใช่
เป็นไร แต่พ่อเสียใจอยู่ที่เขาจะแต่งตั้งคนอื่นมาแทนพ่อ โดยไม่บอกกล่าวให้รู้”

นายศรีเลิศ ใจบุญ (แก่ฝ่ายหลวง)

วันที่ 10 กรกฎาคม 2546

อาจกล่าวได้ว่าบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบของแก่ฝ่ายที่เคยทำมาในอดีต
ไม่สามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย โดยขาดซึ่งอำนาจตัดสินใจ
ในการแบ่งสรรปันส่วนการใช้น้ำให้แก่สมาชิกเหมืองฝาย ทำให้แก่ฝ่าย มีหน้าที่เป็นเพียงตัวแทน
ประสานงาน ติดต่อกรมชลประทานในการเอาน้ำเข้าพื้นที่ทำนาของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย และ
คอยใกล้ชิดเจรจาความเมื่อเกิดกรณีพิพาทแย่งน้ำกันเท่านั้น

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับแก่ฝ่ายและกรรมการเหมืองฝายในเรื่องการแก้ไข
ปัญหาน้ำทำการเกษตร และการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ชลประทานที่ล่าช้าไม่สนองต่อ
ความต้องการในการแก้ไขปัญหาย่างเร่งด่วนของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย ทำให้สมาชิกกลุ่มบาง
ส่วนเกิดความไม่พอใจในการทำงานในหน้าที่ดังกล่าว จากการเข้าร่วมประชุมกลุ่มประจำปีเมื่อวัน
ที่ 13 กรกฎาคม 2546 มีสมาชิกบางรายไม่พอใจการทำงานของแก่ฝ่ายโดยให้เหตุผลว่า การ
ประสานงานกับชลประทานล่าช้าไม่ทันต่อความต้องการการใช้น้ำทำนา สรุปความว่า สมาชิกบาง
รายปลูกข้าวไปแล้วน้ำไม่เพียงพอทำให้หญ้าขึ้นแทนต้นข้าว บางรายที่นาอยู่ปลายน้ำรอให้น้ำไม่ไหวก็

ปลุกถั่วแระ และพืชอย่างอื่นแทน และบางรายที่นาอยู่สูงก็ใช้เครื่องสูบน้ำ สูบน้ำ ปลูกกระเทียม แทนข้าว ทำให้เปลืองค่าน้ำมันในการสูบน้ำ ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น เป็นต้น

การประชุมประจำปีในสถานการณ์หลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของกลุ่มเหมืองฝายได้มีกลุ่มอื่นๆ เช่น ตัวแทนจากชลประทาน ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีบทบาทร่วมรับฟังปัญหาจากสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย พร้อมแสดงบทบาทความรับผิดชอบ ในปัญหาดังกล่าว เห็นได้จากการประชุมประจำปีกลุ่มเหมืองฝายในวันที่ 13 กรกฎาคม 2546 มีผู้เข้าร่วมประชุมคือ นายบุญธรรม จันทร์ตะมา (กำนันตำบลแม่สรวย) นายดุสิต (เจ้าหน้าที่สำนักงานชลประทานฯ) นายชาญณรงค์ สิทธิสม (กำนันเก่าตำบลแม่สรวย) นายผล จอมเจดีย์ (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 8) นายอ้าย สุอรารม (ประธานอบต.แม่สรวย) และกรรมการเหมืองฝายหลวงทั้ง 7 คน มีสมาชิกเหมืองฝายเข้าร่วมประชุมประมาณ 60 – 70 คน โดยประเด็นการประชุมในครั้งนี้เกี่ยวกับข้อสรุปจากการที่มีตัวแทนเหมืองฝายร่วมประชุมกับกรมชลประทานเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2546 มีข้อสรุปว่า กรมชลประทานจะทำการสูบน้ำให้เกษตรกรอย่างเพียงพอ แต่การแก้ไขปัญหาระยะยาวนั้นยังกระทำมิได้เนื่องจากยังมีพันธะสัญญากับผู้รับเหมาว่า การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอ่างเก็บน้ำประการใดต้องรอให้ครบกำหนดปี 2548 จึงจะกระทำได้ ดังคำกล่าวของที่ปรึกษาเหมืองฝายหลวงว่า

“สืบเนื่องจากการประชุมเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2546 กับทางกรมชลประทานฯ ณ ที่ว่าการอำเภอแม่สรวยมีข้อสรุปว่า การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงในเรื่องใดเกี่ยวกับอ่างเก็บน้ำแม่สรวยยังทำไม่ได้ต้องรอนกระทั่งถึงปี 2548 จึงจะทำการรื้อถอนหรือเปลี่ยนแปลง เนื่องจากยังอยู่ในระยะสัญญากับผู้รับเหมาทำให้กรมชลประทานฯ เปลี่ยนแปลงอะไรไม่ได้ในตอนนี้ คือ ทำอะไรยังไม่ได้ในช่วงนี้ แต่มีข้อตกลงว่ากรมชลประทานฯ จะทำการสูบน้ำให้เกษตรกรอย่างเพียงพอ”

กำนันบุญธรรม จันทร์ตะมา

วันที่ 13 กรกฎาคม 2546

ในการประชุมประจำปี 2546 สมาชิกเหมืองฝายหลวงได้เลือกแก่ฝายขึ้นมาใหม่ แทนแก่ฝายเดิมที่หมดวาระลง แก่ฝายที่รับเลือกคือ นายชาญณรงค์ สิทธิสม จากการสอบถามชาวบ้านบางกลุ่มบอกเหตุผลที่เลือกเนื่องจากที่ผ่านมาแก่ฝายเคยทำผลงานดี โดยในปี 2545 ได้มีส่วนร่วมร่วมกับสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายที่เดือดร้อนเรื่องน้ำทำการเกษตรยื่นข้อเรียกร้องในการขุดลอก เสนอต่อนายอำเภอและเจ้าหน้าที่กรมชลประทาน ซึ่งชาวบ้านมองว่ามีความสามารถในการแก้ไขปัญหาและสามารถยื่นเรื่องเจรจากับเจ้าหน้าที่ชลประทานอย่างได้ผลทันต่อเหตุการณ์

ก) บทบาทหน้าที่แก่ฝายในการประชุมประจำปี

- เป็นผู้กำหนดวันประชุมประจำปี หรือประชุมฉุกเฉินกรณีปัญหาเรื่องน้ำ
- เป็นผู้ติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ชลประทานเมื่อเกิดปัญหาเรื่องน้ำไม่เพียง

พอ

- รับฟังความคิดเห็นและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาการใช้น้ำ
- ไม่มีอำนาจตัดสินใจแบ่งสรรปันส่วนเรื่องน้ำให้แก่สมาชิกเหมืองฝายอย่างใน

อดีต

- เป็นผู้ดำเนินการชุมนุมเรียกร้องสิทธิการใช้น้ำ
- ข) บทบาทหน้าที่ของสมาชิกต่อการประชุมประจำปีคือ
 - เข้าร่วมประชุมเพื่อเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการใช้น้ำร่วมกัน
 - ปรึกษาหารือถึงแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน
 - ตรวจสอบการทำงานของแก่ฝายและกรรมการในการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ
 - สนับสนุนผู้นำในการเรียกร้องสิทธิการใช้น้ำ

4.2.2.2 การตอกหลักหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

กิจกรรมการตอกหลักไม้ไผ่ มิได้กระทำอีกต่อไปเนื่องจากสภาพฝายเดิมถูกทำลาย มีการปรับเปลี่ยนเป็นอ่างเก็บน้ำ บทบาทหน้าที่ของแก่ฝาย กรรมการเหมืองฝาย และสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายจึงไม่มีความรับผิดชอบในเรื่องนี้

4.2.2.3 การแผ้วถางเหมืองหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

ปัจจุบันการแผ้วถางเหมืองหรือการทำความสะอาดลำเหมือง เพื่อให้ น้ำไหลสะดวกนั้น ยังมีการทำงานอย่างต่อเนื่องมีกฎระเบียบว่าใครไม่ไปทำงานแผ้วถางเหมืองให้ปรับเป็นเงิน 120 บาท การทำงานแผ้วถางเหมืองแก่ฝายจะเป็นผู้กำหนดร่วมกับกรรมการเหมืองฝายว่าจะแผ้วถางเหมืองเมื่อใดส่วนมากจะกระทำช่วงก่อนการทำงาน เมื่อกำหนดวันได้แล้วแก่ฝายจะบอกให้ล่ามไปบอกกล่าวแก่ผู้ใหญ่บ้านให้ช่วยประกาศเสียงตามสายในช่วงเช้าตรู่ของวันทำงานและช่วงเวลาเย็นก่อนวันทำงาน

ก่อนการแผ้วถางเหมืองหลายสัปดาห์ แก่ฝายจะบอกกล่าวกับเจ้าหน้าที่ชลประทานว่าภายในช่วงเวลาใดจะทำการแผ้วถางเหมือง ขอให้เจ้าหน้าที่ชลประทานปิดประตูระบายน้ำที่ปล่อยน้ำมายังท่อส่งน้ำของฝาย ซึ่งจะปิดในช่วงเวลากลางคืน เพื่อให้ น้ำลดระดับลง

จากลำเหมือง เป็นการง่ายและสะดวกต่อการทำงาน ในช่วงเช้าสมาชิกเหมืองฝายที่ใช้น้ำเส้นเดียวกันจะรวมกลุ่มเป็นจุดๆ ตามเส้นเหมืองที่ใช้น้ำร่วมกัน ช่วยกันทำงานจนกว่างานจะเสร็จเรียบร้อย

การทำงานแฉ่วถางเหมืองจะแตกต่างจากอดีตคือ ก่อนการทำงานแแก่ฝายต้องแจ้งเรื่องให้เจ้าหน้าที่ชลประทานรับทราบก่อนทุกครั้ง

ก) บทบาทหน้าที่แแก่ฝายในการแฉ่วถางเหมืองคือ

- กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการแฉ่วเหมือง
- สั่งให้ลำนัดหมายชาวบ้านให้เตรียมอุปกรณ์การทำงาน
- ควบคุมการทำงานของสมาชิก
- การทำงานแฉ่วถางเหมืองต้องแจ้งเรื่องให้เจ้าหน้าที่ชลประทานรับทราบก่อน

ข) บทบาทหน้าที่ผู้ช่วยแแก่ฝายและลำนในการแฉ่วถางเหมืองคือ

- ช่วยเหลือแแก่ฝายในการทำงาน
- นัดหมายชาวบ้านให้เตรียมอุปกรณ์การทำงาน เช่น จอบ มีด พร้า
- ลำนเป็นผู้ไปประชาสัมพันธ์ข่าวการทำงานโดยประกาศผ่านเสียงตามสาย
- ตรวจสอบผู้ไม่ไปทำงานตามบัญชีรายชื่อผู้ใช้น้ำในเขตพื้นที่ของตน

ค) บทบาทหน้าที่ของสมาชิกเหมืองฝายต่อการทำงานแฉ่วถางเหมืองคือ

- ต้องร่วมกิจกรรมหว่านละ 1 คน
- สามารถจ้างคนอื่นทำงานแทนได้
- ต้องมีอุปกรณ์ในการทำงาน เช่น จอบ เสียม มีด พร้า เป็นต้น
- รับผิดชอบแฉ่วถางเหมืองในเขตการใช้น้ำของตน

4.2.2.4 การไต่หินหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

กิจกรรมการไต่หิน มิได้กระทำอีกต่อไปเนื่องจากฝายเดิมถูกทำลาย มีการปรับเปลี่ยนเป็นอ่างเก็บน้ำ บทบาทหน้าที่ของแแก่ฝาย กรรมการเหมืองฝาย และสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายจึงไม่มีความรับผิดชอบในเรื่องนี้

4.2.2.5 การเลี้ยงฝ้ายหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

การเลี้ยงฝ้ายในปัจจุบันเป็นหน้าที่ของกรรมการเหมืองฝ้ายและแก่ฝ้ายต้องรับผิดชอบสมาชิกเหมืองฝ้ายร่วมเพียงการออกเงินเป็นค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงฝ้ายเท่านั้น

พิธีกรรมเลี้ยงฝ้ายปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีต กล่าวคือ ในอดีตชาวบ้านที่ใช้น้ำเหมืองฝ้ายหรือเรียกในหมู่กลุ่มเหมืองฝ้ายว่า “ห้วนนา” จะนำไปไปเด็ดสดๆ พร้อม ๆ กัน ทุกห้วนนา บริเวณที่ตั้งฝ้าย เช่น เดิมมีห้วนนาอยู่ 300 กว่าห้วนก็นำไปเกี่ยวแถว เนื้อพร้อมกันทั้ง 300 กว่าตัว และนำไปประกอบอาหารเพื่อรับประทานต่อไป แต่ปัจจุบันเครื่องเช่นฝ้ายหรือไถ่ได้ลดจำนวนลงจากเดิมที่มีครบตามจำนวนห้วนนา ลดลงเหลือประมาณ 10 - 20 ตัว และเปลี่ยนจากการเด็ดไถ่สดๆ ในการเช่นไหว้ มาเป็นการเตรียมไถ่ให้สุกพร้อมรับประทานและนำไปเช่นฝ้ายแทน นอกจากนี้แก่ฝ้ายคนปัจจุบันมิได้เป็นผู้นำพิธีกรรมเลี้ยงฝ้ายเหมือนในอดีตแต่อย่างใด

ก) บทบาทหน้าที่แก่ฝ้ายในการเลี้ยงฝ้ายคือ

- กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการเลี้ยงฝ้าย
- พบปะ พูดคุย ปรีกษาหารือร่วมกับกรรมการในการทำงานเหมืองฝ้าย

ข) บทบาทหน้าที่ผู้ช่วยแก่ฝ้ายและล่ามในการเลี้ยงฝ้ายคือ

- กำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการเลี้ยงฝ้าย
- พบปะ พูดคุย ปรีกษาหารือร่วมกับแก่ฝ้ายในการทำงานเหมืองฝ้าย

ค) บทบาทหน้าที่ของสมาชิกเหมืองฝ้ายต่อการเลี้ยงฝ้ายคือ

- การออกเงินค่าเลี้ยงฝ้าย

กล่าวโดยสรุปว่าหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย กิจกรรมหรืองานที่ทำในเหมืองฝ้ายลดลง ทำให้การทำงานของสมาชิกเหมืองฝ้ายลดลง การมีส่วนร่วมภายในกลุ่มเหมืองฝ้ายก็ลดน้อยลงเช่นกัน เห็นได้ชัดเจนจากการเลี้ยงฝ้ายที่ในอดีตสมาชิกเหมืองฝ้ายทุกคนต้องเข้าร่วม และให้ความสำคัญในการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการทำงานเหมืองฝ้าย แต่ปัจจุบันจำนวนผู้เข้าร่วมพิธีเลี้ยงฝ้ายมีเพียงแก่ฝ้ายและกรรมการเหมืองฝ้ายเท่านั้น

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลการทำงานเหมืองฝ้ายของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝ้าย จากการสัมภาษณ์แบบสอบถามส่วนตัวอย่างสมาชิกกลุ่มเหมืองฝ้ายน้อยและฝ้ายหลวง ทั้งหมด 99 ราย มีประเด็นเกี่ยวกับการทำกิจกรรมเหมืองฝ้ายในช่วงก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำว่า สมาชิกเหมืองฝ้ายได้เข้าร่วมในกิจกรรมใดบ้าง ซึ่งมีรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.6 จำนวนและร้อยละกิจกรรมกลุ่มเหมืองฝายก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของตัวอย่างที่สำรวจ

กิจกรรม	กลุ่มเหมืองฝายหลวง		กลุ่มเหมืองฝายน้อย		รวม	
	ก่อน (ร้อยละ)	หลัง (ร้อยละ)	ก่อน (ร้อยละ)	หลัง (ร้อยละ)	ก่อน (ร้อยละ)	หลัง (ร้อยละ)
การประชุมประจำปี	79 (79.80)	79 (79.80)	20 (20.20)	20 (20.20)	99 (100.00)	99 (100.00)
การตอกหลัก	79 (79.80)	0 (0.00)	20 (20.20)	0 (0.00)	99 (100.00)	0 (0.00)
การใส่หิน	79 (79.80)	0 (0.00)	20 (20.20)	0 (0.00)	99 (100.00)	0 (0.00)
การแผ้วถางเหมือง	79 (79.80)	79 (79.80)	20 (20.20)	20 (20.20)	99 (100.00)	99 (100.00)
การเลี้ยงฝาย	79 (79.80)	8 (8.10)	20 (20.20)	3 (3.00)	99 (100.00)	11 (11.10)

จากการศึกษาสุ่มกลุ่มตัวอย่าง 99 คน ของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย พบว่า ก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย การประชุมประจำปี และการแผ้วถางเหมือง กลุ่มได้ทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีสมาชิกไปร่วมกิจกรรมคิดเป็น 100 เปอร์เซ็นต์ นอกจากนี้กิจกรรมการเลี้ยงฝายได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต กล่าวคือ มีเพียงร้อยละ 11.10 เท่านั้นที่ยังมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงฝายในปัจจุบัน และผลจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยได้ทำให้กิจกรรมการทำงานของกลุ่มเหมืองฝายได้หยุดชะงักลง คือ การตอกหลัก และการใส่หิน ทั้งนี้เนื่องจากเดิมโครงสร้างเดิมของฝายซึ่งเป็นฝายไม้ไผ่ได้ถูกทำลายลงเปลี่ยนเป็นอ่างเก็บน้ำขึ้นมาใหม่ทดแทนฝายเดิม

4.2.3 กฎระเบียบเหมืองฝาย

4.2.3.1 กลุ่มเหมืองฝายหลวง

กลุ่มเหมืองฝายหลวงมีกฎระเบียบเหมืองฝายที่ใช้มาในอดีต และได้กระทำต่อเนื่องมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆ กฎระเบียบเหมืองฝายในอดีตมีดังนี้

กฎระเบียบเหมืองฝายหลวงปี 2531-2536

- จำเป็น
- 1) การเลือกแก่ฝายมีกำหนดการทำงาน 4 ปี ถือเป็น 1 วาระ
 - 2) ปากต้างใครสูงให้ขุดออก
 - 3) ขาดการทำฝายให้ปรับเงิน 50 บาทต่อ 1 วัน ยกเว้นกรณีเจ็บป่วย หรือมีเหตุจำเป็น
 - 4) กรณีป่วยให้บอกลา กับหัวหน้าหมวดของตัวเองทราบก่อนไปทำงานฝาย 1 วัน
 - 5) การลอกลำเหมืองให้ปิดน้ำไว้ 1-2 วัน ก่อนลอกลำเหมือง
 - 6) การขาดประชุมฝายให้ปรับ 30 บาทต่อ 1 ครั้ง
 - 7) หัวหน้าที่แยกไปกันไปแล้วให้ช่วยกันทำฝาย ตามใบของตัวเอง
 - 8) การเลี้ยงฝายใช้ไก่หัวนาละหนึ่งตัว น้ำหนักไม่ต่ำกว่าครึ่งกิโลกรัม
- ปี 2532 มีการเปลี่ยนการเลี้ยงฝายให้เก็บเงินหัวนาละ 3 บาท มอบให้กรรมการกำหนดวันเลี้ยงฝายกันเอง

ปี 2535 มีการเปลี่ยนสิทธิการถือครองที่ดิน โดยนาที่แยกใบ และที่ขายไปแล้วไม่ได้ทำฝายมีรายชื่อต่อไปนี้ นางทองใบ ฤทธิมณีชัย (มีเหมืองผ่านกลาง) มีโฉนด 2 ใบแต่เป็นนาเจ้าเดียว นายหมื่น นางสุรี กำแพง นายสม คำประสิทธิ์

มีการขุดลอกลำเหมือง โดยใช้แม่คโครขุดตั้งแต่ปากเหมือง ความกว้าง 4 เมตร ลึก 50 เซนติเมตร ใช้งบประมาณ 12,000 บาท

ปี 2536 มีระเบียบเพิ่มเติมดังนี้

- 1) หลังจากตีฝายแล้วจะปิดปากเหมืองใหญ่ ให้ตีฝายเข้านาพร้อมกันระหว่างปิดน้ำ ผู้ที่ทำนาทั้งนาปี นาปรัง ให้ลอกลำเหมือง ถ้าไม่ได้ลอกเหมืองจะไม่ยอมให้เอาน้ำเข้า จนกว่าจะลอกเหมืองเสร็จ
- 2) ลำเหมืองแคบจะขุดให้กว้าง 6 เมตร ตรงไหนเป็นเนื้อออก น้ำเว้นเองตามธรรมชาติให้หัวหน้าทั้งหลายขุดออก ตรงไหนตอกหลักยื่นออกมาให้เป็นภาระผู้อื่นนั้นจัดการขุดออก

กฎระเบียบเหมืองฝายหลวงปี 2537 - 2544

- 1) ผู้ที่ใช้น้ำร่วมเหมืองใหญ่ ไม่ได้ช่วยทำฝาย ปรับเงิน ปีละ 300 บาท
- 2) ผู้ที่ทำนาทั้งนาปี นาปรัง แต่มิได้ทำฝายตลอดปี ปรับเงิน 2,000 บาท/ปี
 - ได้หลัก แต่ขาดแรงงาน ปรับ 100 บาท/ครั้ง
 - ขาดทั้งหลัก ทั้งแรง ปรับ 300 บาท/ครั้ง
 - ถ้าฝายพัง ไม่ไปช่วย ปรับ 300 บาท/ครั้ง
 - ขาดลอกลำเหมือง ปรับ 100 บาท/ครั้ง
- 3) นาแปลงเดียวให้อ่าน้ำเข้า 1 ที่ จะอ่าน้ำเข้าสองที่ไม่ได้ ให้ไปแยกเอาในนาของตัวเอง ฝ่าฝั้นปรับเงิน 500 บาท

ปี 2540 เงินค่าที่ดิน ค่าเวนคืนจากการสร้างอ่างฯ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท

 - ประเภทที่ 1 ผู้ที่ทำฝายมาตลอดทุกปี จะได้เงินเต็มจำนวนที่แบ่ง
 - ประเภทที่ 2 ผู้ที่ไม่ได้ทำฝายตั้งแต่ปี 2538-39 จะได้ครึ่งตามจำนวนที่แบ่ง
 - ประเภทที่ 3 ผู้ที่ไม่ได้ทำฝายตั้งแต่ปี 2537-39 จะได้เงิน 1 ในสามของส่วนแบ่ง

กรณีผู้ใดขาดการทำฝายเกิน 3 ปี ถือว่าหมดสิทธิ์ จึงไม่ได้รับเงินส่วนแบ่งนี้
- 4) นาที่เคยทำมาทุกปี แต่ปี 2540 นี้จะเปลี่ยนเป็นพืชไร่ พืชสวน ไม่ปลูกข้าว ก็ต้องทำงานฝายเหมือนเดิม
- 5) การทำนาต้องลอกเหมืองทุกเส้น ถ้าไม่ทำปรับ 500 บาท หากไม่ยอมให้ปรับเงินจะไม่ยอมให้อ่าน้ำเข้านา

กฎระเบียบเหมืองฝายหลวงปี 2545 - ปัจจุบัน

- 1) แบ่งน้ำกันตามที่ทำมาตั้งแต่เดิม
- 2) หากทำผิดมีการเตือนโดยแก่ฝายและกรรมการคือ
 - เดือนครั้งแรก โดยมีการขอร้องแล้วสมาชิกยังทำผิดอยู่ ก็จะ
 - เดือนครั้งที่สอง มีการขอร้องอีกครั้งแต่สมาชิกก็ยังทำผิดอยู่ต่อไป ก็จะ

- เดือนครั้งที่สาม คือ ขอร้องอีกครั้ง แต่ถ้าสมาชิกยังทำผิดอยู่อีกก็ให้ปรับเป็นเงิน 1,000 บาท ถ้าไม่จ่ายเงินค่าปรับแก่กรรมการ กรรมการและสมาชิกส่วนใหญ่ก็จะเทคอนกรีตปิดประตูน้ำเข้านา หรือกรรมการจะประชุมเพื่อพิจารณาความผิดอีกครั้ง

3) หากไม่มาลอกเหมืองหรือไม่มาทำงานให้ปรับเป็นเงิน 120 บาท/วัน/หัวนา

4) ถ้าหากมีกรณีนาเช่า หากมีการทำผิดหรือไม่มาทำงาน(ลอกเหมือง) ให้ปรับคนที่มาเช่าทำนานั้นเสีย

ตำแหน่งแก่ฝ่ายหลวงจากอดีตถึงปัจจุบัน

การเลือกแก่ฝ่ายและกรรมการเหมืองฝ่ายจะมีกำหนดวาระในการดำรงตำแหน่งคราวละ 4 ปี ในการเลือกแก่ฝ่ายและกรรมการนั้น สมาชิกจะใช้หลักในการทำงานฝ่ายว่า กรรมการชุดใดทำงานและแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวกับการใช้น้ำได้เป็นอย่างดีก็จะให้ดำรงตำแหน่งต่อ มีรายชื่อดังต่อไปนี้

ตาราง 4.7 ตำแหน่งแก่ฝ่ายหลวงจากอดีตถึงปัจจุบัน

ลำดับที่	เริ่มดำรงตำแหน่ง – สิ้นสุด (ปี พ.ศ.)	ชื่อ	จำนวนปี
1	พ.ศ. 2509 - 2514	พ่อน้อยอ้าย	6 ปี
2	พ.ศ. 2515 - 2520	พ่อน้อยจันทร์	6 ปี
3	พ.ศ. 2521 - 2526	พ่อน้อยเสาร์	6 ปี
4	พ.ศ. 2527 - 2532	นายบุญเลิศ ชุมภู	6 ปี
5	พ.ศ. 2533 - 2534	หนานเลื่อน	2 ปี
6	พ.ศ. 2535 - 2545	นายศรีเลิศ ใจบุญ	11 ปี
7	พ.ศ. 2546 – ปัจจุบัน	นายชาญณรงค์ สิทธิสม	4 ปี

ปัจจุบันกฎระเบียบของกลุ่มเหมืองฝายหลวงนั้น จะมีการประชุมร่วมกันเป็นประจำทุกปี เรียกการประชุมนี้ว่า “การประชุมประจำปี” โดยสมาชิกเหมืองฝายจะเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในการใช้น้ำของตน มีการแลกเปลี่ยน แนะนำเพิ่มเติมหรือวางกฎระเบียบขึ้นมา เพื่อสร้างกฎกติกาในการใช้น้ำขึ้นมาร่วมกัน โดยจะนำเอากฎระเบียบเดิมมาเป็นหลักเกณฑ์พื้นฐานของการสร้างกฎระเบียบใหม่ในแต่ละปี สมาชิกส่วนใหญ่จะคำนึงถึงข้อดีข้อเสียของกฎระเบียบในปีที่ผ่านมาว่าควรจะปรับส่วนใด เช่น การปรับเงินสมาชิกที่ไม่ไปทำงานเหมืองฝายจะถือเอาค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำในปัจจุบันร่วมพิจารณาในการปรับ

สมาชิกเมืองฝาย ได้มีการแต่งตั้งกรรมการเมืองฝาย และแก่ฝายหลวงขึ้นมาใหม่ เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2546 โดยการยกมือให้คะแนน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

รายชื่อกรรมการเมืองฝายหลวง

แก่ฝาย	:	นายชาญณรงค์ ลิทธิสม (กำนันโน๊ะ)
รองแก่ฝาย	:	นายอินจันทร์ ชมภู
เลขาฯ	:	นายประสิทธิ์ สุนิมิตร
เหรียญก	:	นายเมื่อด ยใจมั่น
กรรมการที่ 1	:	นายจิตร ชมพู (หมวด 1) หมู่ 3
กรรมการที่ 2	:	นายศรี มงคล (หมวด 2) หมู่ 3
กรรมการที่ 3	:	นายสุทัศน์ สาทร(หมวด 3) หมู่ 8
กรรมการที่ 4	:	นายรัตน์ คำภีระ(หมวด 4) หมู่ 2 และ หมู่ 14 บางส่วน
ที่ปรึกษาที่ 1	:	นายนवल สุนิมิตร
ที่ปรึกษาที่ 2	:	นายศรีเลิศ ใจบุญ (อดีตแก่ฝาย)
ที่ปรึกษาที่ 3	:	ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน

4.2.3.2 เมืองฝายน้อย

กลุ่มเมืองฝายน้อยมีการจัดสรรน้ำเข้ามาในอดีตเมื่อครั้งสร้างเมืองฝาย และได้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับปัจจุบันดังนี้

ตาราง 4.8 การจัดสรรน้ำกลุ่มเมืองฝายน้อยก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย
การปันน้ำ (จัดสรรน้ำ)

ก่อน	หลัง
อาดฝาย คือ กั้นน้ำเข้าสู่ลำเหมืองเพื่อส่งน้ำเข้านา	-เนื่องจากน้ำไม่เพียงพอ ต้องสูบน้ำเข้านา : แบ่ง
ที่นาสมาชิกใดสูงเกินให้ขุดออกให้น้ำไหลเข้าได้	กันสูบน้ำ
น้ำมา จะช่วยกันเอาน้ำมาและแบ่งให้จนแต่ละ	-กรมชลฯ วางท่อเล็กเกินไป ทำให้น้ำไม่พอใช้
หัวนาพอใช้โดยตลอด	

กลุ่มเมืองฝายน้อยมีกฎระเบียบเหมือนฝายที่ใช้มาในอดีตเมื่อครั้งสร้างเมืองฝาย และได้กระทำต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับปัจจุบันดังนี้

ตาราง 4.9 กฎระเบียบกลุ่มเมืองฝายน้อยก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวาย

กิจกรรม	กฎระเบียบ	อดีต	ปัจจุบัน
1. ตอกหลัก ไม้ไฟ/ไม้ซาง	- ตอกหลักไม้ไฟ/ไม้ซาง ปรับหัวนาละ 150 เล่ม - สมาชิกที่ไม่ได้นำไม้มา ปรับเล่มละ 1 บาท - แก่ฝาย, ผู้ช่วยแก่ฝาย, ล่าม ดูแลเฉพาะการทำงานของสมาชิก	ทำทุกปี	ไม่ทำตั้งแต่ปี 2545
2. การใส่หิน	- สมาชิกทุกคนต้องไปร่วมกันทำทุกครั้ง หากสมาชิกผู้ใดไม่ไปทำ ปรับเป็นเงินวันละ 100 บาท	ทำทุกปี	ไม่ทำตั้งแต่ปี 2545
3. การแผ้ว เหมือง	- สมาชิกทุกคนต้องไปร่วมกันทำทุกครั้ง หากสมาชิกผู้ใดไม่ไปทำ ปรับเป็นเงินวันละ 100 บาท	ทำทุกปี ปีละ 2 ครั้ง	ทำปีละ 2 ครั้ง
4. เลี้ยงฝาย	- สมาชิกทุกคนต้องไปร่วมทุกครั้ง - สมาชิกทุกคนต้องมีไก่ 1 ตัว	ทำทุกปีเดือน 7	เลี้ยงเฉพาะ กรรมการเท่านั้น ทำทุกปีเดือน 7
5. การประชุม ประจำปี	- สมาชิกทุกคนต้องไปร่วมทุกครั้ง	ปีละ 1 ครั้ง	ปีละ 1 ครั้ง
6. การลา และ การขาด	- สมาชิกมีสิทธิลาได้ ปีละ 1 ครั้ง โดยลาด้วยหัวหน้าฝาย - สมาชิกสามารถจ้างคนอื่นไปทำงานแทนได้ หากสมาชิกไม่ทำ ปรับเป็นเงิน 100 บาท	ทำเหมือนเดิม	ทำเหมือนเดิม

ตำแหน่งแก่ฝายน้อยจากอดีตถึงปัจจุบัน

กฎการตั้งหรือเลือกแก่ฝายเริ่มขึ้นในช่วงของนายเมมา บุญยืนเป็นแก่ฝาย จนถึงปัจจุบันคือนายเจริญ รวมทอง โดยจะดำรงตำแหน่งสมัยละ 2 ปี ส่วนก่อนหน้านั้นไม่มีการเลือกแก่ฝาย มีเพียงชาวบ้านที่เป็นผู้กำหนดว่าใครทำผลงานดีก็ยกให้เป็นแก่ฝาย หากใครทำงานไม่ดีหรือไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองฝายได้ก็ให้ลาออกจากตำแหน่งแก่ฝายเอง

จากการประชุมกลุ่มย่อยเมืองฝายน้อยเมื่อวันที่ 6-7 ธันวาคม 2546 ได้สรุปรายชื่อแก่ฝายหรือหัวหน้าเมืองฝายน้อยในอดีตถึงปัจจุบันไว้ดังนี้

ตาราง 4.10 ตำแหน่งแก่ฝายน้อยจากอดีตถึงปัจจุบัน

ลำดับที่	เริ่มดำรงตำแหน่ง – สิ้นสุด (ปี พ.ศ.)	ชื่อ - สกุล	จำนวนปี/สมัย
1	พ.ศ. 2488 - 2489	นายสวัสดิ์ สุยะตาล	2 ปี
2	พ.ศ. 2490 - 2502	นายเมฆา บุญยอิน	13 ปี
3	พ.ศ. 2503 - 2506	นายเสนา รวมทอง	4 ปี/ 2 สมัย
4	พ.ศ. 2507 - 2512	นายอ้าย สมสรวย	6 ปี/ 3 สมัย
5	พ.ศ. 2513 - 2516	นายแน่น บุญยอิน	4 ปี/ 2 สมัย
6	พ.ศ. 2517 - 2518	นายทา มณีวรรณ	2 ปี/ 1 สมัย
7	พ.ศ. 2519 - 2520	นายคำ ปินตา	2 ปี/ 1 สมัย
8	พ.ศ. 2521 - 2524	นายปิ่น จันท์คำลือ	4 ปี/ 2 สมัย
9	พ.ศ. 2525 - 2526	นายสวัสดิ์ สมสรวย	2 ปี/ 1 สมัย
10	พ.ศ. 2527 - 2540	นายจันท์ดิบ วันดี	14 ปี/ 7 สมัย
11	พ.ศ. 2541 - 2546	นายเจริญ รวมทอง	6 ปี/ 3 สมัย

ปัจจุบันกลุ่มเหมืองฝายน้อย มีสมาชิกกลุ่มประมาณ 60 คน การทำงานเหมืองฝายภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยนั้น พบว่า ไม่มีการตอกหลัก ใส่หิน และการซ่อมแซมฝาย คงเหลือไว้แต่การแผ้วถางเหมือง ขั้นตอนในการทำงานนั้นกรรมการและแก่ฝายจะเป็นผู้กำหนดการทำงานร่วมกัน โดยมีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันเป็นประจำเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับการใช้น้ำเหมืองฝาย หรือการทำงานเกี่ยวกับเหมืองฝาย ในส่วนของกฎระเบียบเหมืองฝายน้อย ได้มีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันเป็นประจำทุกปี

รายชื่อกรรมการเหมืองฝายน้อยในปัจจุบัน

แก่ฝาย : นายเจริญ รวมทอง

ผู้ช่วยแก่ฝาย : นายแปง ศรีธิ

เลขาฝาย : นายเจริญ พุทธกาล

ผู้ดูแลฝาย : นายอุดม เกื้อนติยะ

ที่ปรึกษา : นายอ้าย สุอาราม

4.3 การปรับตัวของกลุ่มเหมืองฝายภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเก็บข้อมูลด้านการปรับตัวของกลุ่มเหมืองฝาย โดยเน้นการสัมภาษณ์แบบเจาะจงกลุ่ม สัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ในเทคนิคของ PRA และการสัมภาษณ์แบบสอบถามสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย โดยการสุ่มแบบโควต้า รวม 99 ราย ในประเด็นเนื้อหาเดียวกัน

จากการเก็บข้อมูลโดยใช้เทคนิค PRA สรุปข้อมูลเกี่ยวกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ได้ดังนี้

4.3.1 ชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มเหมืองฝายช่วงก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

เหมืองฝายเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่หาวิธีการใช้น้ำในการเกษตรมาแต่อดีต เป็นที่รวมกลุ่มชาวบ้านในการทำกิจกรรมร่วมกัน วัตถุประสงค์หลักในการทำเหมืองฝายเพื่อการใช้น้ำทำการเกษตร สมาชิกเหมืองฝายหลวงและฝายน้อยทำการเกษตรปลูกข้าวเป็นพืชหลัก สภาพการปลูกพืชในอดีตนั้นชาวบ้านปลูกข้าวทั้งนาปี นาปรัง พืชอื่นๆ หลังการทำนา เช่น กระเทียม ข้าวโพด ผักสวนครัว เป็นต้น และยังผลิตเรื่อยๆ มาจนถึงปัจจุบัน ในการปลูกข้าวทำนานั้นชาวบ้านจะใช้แรงงานในครัวเรือนและเอามือกันเป็นหลัก จึงไม่มีค่าใช้จ่ายมากนักในการผลิตพืช “การเอามือ” ของสมาชิกเหมืองฝายเป็นสิ่งที่สืบทอดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน จากการสัมภาษณ์สมาชิกเหมืองฝายเกี่ยวกับสภาพวิถีชีวิตในอดีตก่อนการสร้างอ่างเก็บน้ำโดยขอยกกรณีนายแปง ศรีธิ ผู้ช่วยฝายน้อยและนายอ้าย สุอราม ที่ปรึกษาเหมืองฝาย กล่าวไว้ว่า

“แต่ก่อนปี 2508-2517 จะปลูกพืช ทำนาโดยใช้แรงงานควาย ได้เลี้ยงควายไว้ 8-10 ตัว การปลูกกระเทียมส่วนมากปลูกไว้กิน มีการทำนา 2 ครั้ง น้ำในการทำนาคีมากจะไปเอาน้ำกั้นเข้าสวนเข้านาเท่าไรก็ได้ แต่ก็มีบางปีที่น้ำท่วมเสียหายทั้งการทำนาและบ้านเรือน ที่น้ำท่วมหนักที่สุดในรอบปีก็ปี 2534 น้ำท่วมบ้านเรือนเสียหายไปจำนวนมาก และมีคนบนคอยเสียชีวิตในเหตุการณ์ครั้งนี้ด้วย”

“เมื่อปี 2517 ได้เริ่มขายควายไปเรื่อยๆ ปีละ 1-2 ตัว และขายยกหมดครอกอีก 4 ตัว เหตุที่ขายควายนั้นเพราะคนอื่นเลิกเลี้ยงควายกัน และก็ไม่มีทุ่งหญ้าให้ควายได้หากินหญ้า ก็เลยขายไป แล้วเช่ารถไถเดินตามแทนการใช้แรงงานจากควาย แต่การทำนาและปลูกกระเทียมโดยการเอามือยังมีอยู่”

นายแปง ศรีธิ

วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2547

“เมื่อก่อนๆ สมัยเมื่อก่อนนั้นยังไม่มีค่าจ้างแรงงาน ส่วนมากเขาจะลงแขกกันหรือเรียกว่า “เอามือกัน” สมมุติว่าวันนี้นายแดงจะค่านาของตัวเอง ก็บอกญาติพี่น้องหรือวงศาคณาญาติที่ใกล้ๆ กัน เป็นญาติสนิทมิตรสหายมาช่วยกัน สมมุติว่าเจ้าของนามีอยู่ 3 คน แล้วก็ขนพี่น้องมาช่วยอีก 10 คน ก็เป็น 13 คนก็เสร็จ แล้วเจ้าของนา นายแดงนี้หนา ต้องไปตอบแทนมือนานอื่นอีก 10 ราย แต่พยายามไม่ให้มันตรงกัน ถ้าวันมันตรงกันหรือทำวันเดียวกันต้องจ้างคนอื่นไปแทน เมื่อก่อนเขาจ้างกันวันละ 6 บาท เคยรับจ้างปลูกนาค่านาวันละ 6 บาท ครึ่งวันที่ 3 บาท เมื่อประมาณปี 2502 นี้ ได้มา 44 ปีแล้ว”

นายอ้าย สุอาราม ที่ปรึกษาเมืองฝาย
วันที่ 23 กรกฎาคม 2546 เวลา 11.00 น. – 16.00 น.

อาจกล่าวได้ว่าสภาพชีวิตความเป็นอยู่และการทำเกษตรโดยใช้น้ำเหมืองฝายทำให้สมาชิกเหมืองฝายพอใจในความสามารถนำน้ำมาใช้ปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี และน้ำที่ถูกรักษาจากบนคอกวาวีลงมาสู่พื้นที่ทำการเกษตรได้สะอาดหน้าดินที่มีแร่ธาตุอาหารลงมาพร้อมกับกระแส น้ำ ในช่วงน้ำหลาก หรือฤดูฝน ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำจีโป้” ช่วยให้พืชเติบโตได้ดี โดยไม่ต้องใส่ปุ๋ยเคมี จึงไม่เสียค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกพืช

4.3.2 ชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มเหมืองฝายช่วงหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

สถานการณ์หลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยเกี่ยวกับการใช้น้ำทำการเกษตรของสมาชิกเหมืองฝาย พบปัญหาเกี่ยวกับน้ำที่จะนำไปใช้ในการทำนาหีดคแห่ง ปริมาณน้ำเข้าลำเหมืองไม่สม่ำเสมอ และปริมาณน้ำจากอ่างเก็บน้ำแม่สรวยปล่อยน้ำเข้าลำเหมืองเดิมของสมาชิกเหมืองฝายในปริมาณน้อย ไม่เพียงพอกับการทำนา นอกจากนี้ยังพบปัญหา บ่อน้ำใต้ดินของชาวบ้านที่ใช้ในการบริโภคภายในครัวเรือนแห้งในฤดูแล้ง ซึ่งต่างจากสภาพเดิมก่อนที่จะมีการสร้างอ่างเก็บน้ำที่ชาวบ้านมีน้ำบริโภคในครัวเรือนอย่างเพียงพอ จากสภาพปัญหาดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่พอใจของสมาชิกเหมืองฝายหลวงและฝายน้อย เห็นได้จากการประชุมกลุ่มย่อย ซึ่งชาวบ้านได้ให้ความเห็นไว้ดังนี้

ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
All rights reserved

“ก่อนหน้านี้ไม่รู้มาก่อนว่าจะมีการสร้างอ่างฯ พอมีการสร้างก็ไม่มีการประชุมให้ชาวบ้านได้ทราบทั่วถึงทั้งชาวไร่ชาวนา พอสร้างพวกแก่ฝ่ายเขาก็ได้ไปเตือนว่า ใส่อ่างระบายน้ำเล็กไปน้ำจะไม่พอ แต่เขาบอกว่าพอ ท่อ 40 เซนฯ ตามโครงการ แต่ดินทางเราไม่อุ่มน้ำ มันเป็นดินปนทราย เอาน้ำเข้าก็ไม่พอ” “ก่อนสร้างอ่างฯ เป็นฝายน้ำล้น น้ำพอกิน ตั้งแต่มาสร้างอ่างฯ ท่อน้ำมันเล็ก น้ำไม่พอกิน แต่หากเป็นท่อใหญ่พอ หากไม่ได้สูบน้ำข้าวไม่ได้กินเลย สร้างอ่างฯ ประโยชน์ที่เห็นก็เป็นแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับเลี้ยงปลาเท่านั้น”

“ก่อนสร้างอ่างฯ ก็มีในปี 34 น้ำท่วม คนตายกันเยอะจากคอย แต่พอสร้างอ่างฯ ก็ไม่เคยมี แก๊วก็ได้ 2 อย่าง คือ แก๊วน้ำท่วม และเอาน้ำไปช่วยที่อื่น แต่คนในพื้นที่เดือดร้อน ตอนสร้างแรกๆ หากมีการประชุมกับเราก่อนก็คงจะดี มีอ่างแล้วไม่ต้องทำฝาย ไม่ต้องทำอะไร เหมือนเขาก็จะสร้างให้หมด เหมือนเขาจะเทศกอนกรีตให้หมด น้ำก็จะไม่มีปัญหา แต่พอทำเสร็จปัญหาต่างๆ ก็ตามมา” “สร้างอ่างฯ ผลประโยชน์มีมาก ทางเมืองพาน แม่ใจ เพื่อเก็บน้ำไว้ไปช่วยทางนั้น แต่หมู่บ้านเราไม่ได้ใช้ประโยชน์อะไรจากอ่างฯ เขาเน้นไปทางชลประทานแม่ลาว”

“พอมีการได้มาทำอ่างฯ จนเสร็จ น้ำขาดทำการเกษตรทุกอย่างเลยขาดหมด เขาก็กักน้ำไว้แต่ไม่ปล่อยลงใช้ เรื่องน้ำท่วมไม่มี แต่น้ำเพื่อการเกษตรไม่มี อยากให้ท่อมันใหญ่กว่านี้หน่อย แต่ว่าปัญหาหากว่าเขาเปิดกักกั้นคงไม่มีปัญหามาก น้ำพอมันลดเขาก็ต้องสูบ แต่หากต่อท่อจากปากท่อไหลลงมาไม่ต้องใช้เครื่องสูบน้ำมันก็สบายอยู่แล้ว แต่นี่เขาเปิดมาหน่อยก็ปิดไว้ ชาวบ้านก็เดือดร้อนมา 2-3 ปี”

สมาชิกฝ่ายหลวง

ประชุมกลุ่มย่อย ณ หอประชุมหมู่บ้านสันกลาง

เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2547

จากความคิดเห็นดังกล่าวมีข้อสังเกตว่า ชาวบ้านมีความเข้าใจว่าเมื่อสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยแล้วจะก่อให้เกิดผลดีตามมาหลายๆ ด้าน แต่ในความเป็นจริงการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยนั้นเพื่อตอบสนองการใช้น้ำของชลประทานแม่ลาว โดยการแบ่งน้ำให้ฝ่ายหลวงและฝายน้อยใช้ในพื้นที่ได้อ่างเก็บน้ำนั้นมีปริมาณน้อย ไม่เพียงพอกับความต้องการการใช้น้ำทำนา และปลูกพืช ซึ่งชาวบ้านได้ให้ทัศนะในการปลูกพืชไว้ว่า

“นาข้าวหญ้าเกิดสูงกว่าข้าว เพราะไม่มีน้ำในนา แล้วก็ไม่มีปุ๋ยจี้ไป สร้างอ่างก็ดี แต่ปล่อยน้ำมาให้ให้น้อยเกินไป”

“ก่อนสร้างอ่างฯ เหลือกินเหลือใช้ หากไม่พอก็บังฝายให้น้ำไหล แต่เดี๋ยวนี้แก้ไขอะไรไม่ได้เลย ท่อมันมีขนาดจำกัดและต้องมีการสูบน้ำช่วย เพราะนาเราเป็นดินปนทรายน้ำที่เข้ามาที่ซึมลงหายไป อีก น้ำทุกสายไหลลงน้ำแม่ลาวหมด”

สมาชิกฝ่ายหลวง
ประชุมกลุ่มย่อยหมวดนายรัตน์ คำภิระ
วันที่ 17 มิถุนายน 2547

“แต่ก่อนเราทำข้าวนาปรังไม่ต้องพึ่งนายทุน เราทำกันเองเวลาขายแล้วแต่เรา ข้าวนาปรังทำสบายที่ไหนแพงก็ขายตรงนั้น ทุนเราไม่ใช้มากเนื่องจากมีปุ๋ยธรรมชาติ แต่ปุ๋ยไปอยู่ในอ่างหมดแล้ว ดินนาที่กลายเป็นดินธรรมดาไม่มีดินจี้ไป ต้องอาศัยปุ๋ยเคมี นานๆ ไปดินเสียจะอย่างไรก็ไม่รู้ แต่พอมีอ่างฯ อะไรๆ ต้องพึ่งนายทุน พึ่งพาเขา ทำให้เสียหลายๆ อย่าง เขาซื้อราคาก็ต้องขายราคานั้น”

สมาชิกฝ่ายหลวง
ประชุมกลุ่มย่อย ณ หอประชุมหมู่บ้านสันกลาง
เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2547

การมีน้ำใช้ทำการเกษตรไม่เพียงพอทำให้พืชเจริญเติบโตไม่ดีเท่าที่ควร และปุ๋ยธรรมชาติหรือที่เรียกว่า “น้ำจี้ไป” ก็หมดไปกับการสร้างอ่างเก็บน้ำเช่นกัน ชาวบ้านต้องพึ่งนายทุนในการซื้อปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เป็นต้น นอกจากการเกษตรแล้ว การดำเนินชีวิตในด้านอื่นๆ ของสมาชิกเหมืองฝายหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน เห็นได้จากความคิดเห็นต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
All rights reserved

“ตั้งแต่มีอ่างฯ ปลาก็ต้องซื้อกิน แต่ก่อนไม่ต้องซื้อ แต่ก่อนมีเบ็ดมีแห มีขย ก็ได้ปลามากินแล้ว แต่เดี๋ยวนี้ต้องลงทุนเป็นหมื่น บางคนต้องซื้อเรือลำหนึ่งๆก็เป็นหลายหมื่น ต้องซื้อตาข่ายยาวๆ มาใส่ แต่ก่อนมีอ่าง จักตอกไม้ไผ่ทำลอบทำไว ก็หาปลาได้ ตั้งแต่มีอ่างฯ คนหาปลา ก็เหลือไม่ถึง 70 % แต่ก่อน 70 % ยังมีปลาอยู่ เดี่ยวนี้เห็น 2-3 คนที่หาปลา”

สมาชิกฝ่ายหลวง

ประชุมกลุ่มย่อย ณ หอประชุมหมู่บ้านสันปูเลย

เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2547

สรุปได้ว่าสภาพชีวิตความอยู่ของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายมีความแตกต่างไปจากอดีตจากเดิมที่มีการใช้แรงงานวัวควายในการทำนา เปลี่ยนมาเป็นการใช้รถไถเดินตาม ทำให้ต้นทุนการผลิตทางการเกษตรเพิ่มขึ้น และปรับตัวไปตามสถานะเศรษฐกิจในปัจจุบัน

จากข้อมูลการสัมภาษณ์แบบสอบถามของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย และการประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ผู้รู้เรื่องเกี่ยวกับเหมืองฝาย สามารถสรุปข้อมูลในการทำเกษตรได้ดังนี้

1) แรงงาน

กลุ่มเหมืองฝายมีอาชีพเกษตรกรรม การทำการเกษตรในอดีตจะใช้แรงงานอยู่ 2 แบบ คือ แบบแรก ชาวบ้านจะใช้แรงงานสัตว์ในการทำนา ปลุกข้าว แบบที่สอง ชาวบ้านจะเกณฑ์แรงงานคนมาช่วยทำงาน โดยการเอามือ ปัจจุบันการเอามือยังคงมีอยู่เพียงเฉพาะในกลุ่มเครือญาติ และแรงงานในครัวเรือนที่ทำการเกษตร

จากการศึกษาสำรวจแบบสอบถาม พบว่า แรงงานในครัวเรือนจำนวน 2 คน ได้เพิ่มขึ้น ภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย นอกจากนี้จากคำบอกเล่าของนายแปง ศรีธิ กล่าวไว้ว่า ภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย แรงงานจากสัตว์ได้หมดไป เปลี่ยนมาใช้รถไถเดินตามแทนควาย เนื่องจากไม่มีทุ่งหญ้าหรือพื้นที่เลี้ยงสัตว์ ทำให้ตัดสินใจขายควายไปเรื่อยๆ ปีละ 1-2 ตัว จนกระทั่ง เลิกเลี้ยงควายไปในที่สุด ซึ่งสัมพันธ์กับจำนวนการเลี้ยงควายได้ลดลง รายละเอียดเกี่ยวกับแรงงานของกลุ่มเหมืองฝายมีในตารางที่ 4.11 และตารางที่ 4.12 ดังต่อไปนี้

ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
All rights reserved

ตาราง 4.11 จำนวนและร้อยละแรงงานการเกษตรในครัวเรือนก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของตัวอย่างที่สำรวจ

จำนวนแรงงาน ในครัวเรือน(คน)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง (N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย (N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0	1.00	2.50	0.00	5.00	1.00	3.00
1	6.30	6.30	15.00	5.00	8.10	6.10
2	81.00	83.50	50.00	60.00	74.70	78.80
3	8.90	2.50	25.00	20.00	12.10	6.10
4	0.00	2.50	10.00	5.00	2.00	3.00
5	2.50	2.50	0.00	5.00	2.00	3.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	2.80	2.04	2.30	2.30	-	-
Min	0	0	1	0	-	-
Max	5	5	4	5	-	-
S.D.	0.66	0.72	0.86	1.03	-	-

จากการศึกษา พบว่า ก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย ทั้งในกลุ่มเหมืองฝายหลวง และกลุ่มเหมืองฝายน้อยจะมีแรงงานการเกษตรไปทำเกษตรทุกคน โดยจะพบแรงงานเป็นส่วนใหญ่ที่ครัวเรือนที่มีแรงงานการเกษตร 2 คน

ตาราง 4.12 จำนวนและร้อยละการเลี้ยงกระบือก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของ ตัวอย่างที่สำรวจ

จำนวน (ตัว)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0	92.40	98.70	60.00	100.00	85.90	99.00
1 - 2	2.50	0.00	15.00	0.00	5.10	0.00
3 - 4	1.30	1.30	10.00	0.00	3.00	1.00
5 - 6	3.80	0.00	10.00	0.00	5.10	0.00
มากกว่า 6	0.00	0.00	5.00	0.00	1.00	0.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	0.29	0.05	1.55	0.00	-	-
Min	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
Max	5.00	4.00	7.00	0.00	-	-
S.D.	1.09	0.45	2.28	0.00	-	-

จากการศึกษาการเลี้ยงกระบือ พบว่า หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย กลุ่มเหมืองฝายได้ลดการเลี้ยงกระบือลงเหลือเพียงร้อยละ 1

2) ขนาดของที่ดิน โดยการถือครองเป็นเจ้าของและการเช่า

สภาพการถือครองที่ดิน โดยการเป็นเจ้าของจากการสัมภาษณ์ พบว่า อดีตสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายจำนวน 3 ราย ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง เนื่องจากที่ดินทำกินถูกน้ำท่วมจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย โดย 1 ราย ได้เช่าที่ดินทำกินเพิ่มเติม อีก 2 รายได้เปลี่ยนจากอาชีพเกษตรเป็นอาชีพรับจ้างและหาของป่าขายเป็นรายได้หลักแทนในปัจจุบัน

สอดคล้องกับการสำรวจแบบสอบถาม ในขนาดของที่ดิน โดยการถือครองเป็นเจ้าของและการเช่าได้ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.13 จำนวนและร้อยละของขนาดที่ดิน โดยการถือครองเป็นเจ้าของก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวขของตัวอย่างที่สำรวจ

ขนาดที่ดิน (ไร่)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0-0.09	0	3.00	0	0	0	3.00
0.1 – 4.99	34.20	57.00	40.00	60.00	35.40	57.60
5.00 – 9.99	35.40	24.10	50.00	40.00	38.40	27.30
10.00 – 14.99	16.50	15.20	13.30	0	15.20	12.10
15.00 - 19.99	3.80	0	0	0	3.00	0
มากกว่า 20	10.10	0	0	0	8.10	0
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	8.87	5.23	5.25	3.82	-	-
Min	1.50	0.00	1.00	1.00	-	-
Max	78.00	25.00	10.00	7.50	-	-
S.D.	10.02	4.08	2.89	1.89	-	-

จากการศึกษาขนาดที่ดินโดยการถือครองเป็นเจ้าของ พบว่า สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหลวง มีที่ดินทำกินเฉลี่ย 8.87 ไร่ ปัจจุบันลดลงเหลือ 5.23 ไร่ นอกจากนี้สมาชิกเหมืองฝายน้อย มีที่ดินเป็นเจ้าของเฉลี่ยช่วงก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำ 5.25 ไร่ ลดลงเหลือ 3.82 ไร่ เนื่องจากพื้นที่ทำการเกษตรเดิมบางส่วนได้ถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่อ่างเก็บน้ำ

ตาราง 4.14 จำนวนและร้อยละของขนาดที่ดิน โดยการเช่าก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย ของตัวอย่างที่สำรวจ

ขนาดที่ดิน (ไร่)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0*	91.10	73.40	100.00	75.00	92.90	73.70
0.10 – 1.99	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	2.00
2.00 – 2.99	5.10	5.10	0.00	5.00	4.00	5.10
มากกว่า 3.00	3.80	21.50	0.00	10.00	3.00	19.20
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	0.25	1.03	0.00	0.50	-	-
Min	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
Max	5.00	7.00	0.00	3.00	-	-
S.D.	0.85	1.86	0.00	1.00	-	-

* ไม่มีที่ดินที่ทำการเกษตร

จากการศึกษาพบว่า ขนาดที่ดิน โดยการเช่าก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหลวงมีการเช่าที่ดินเพิ่มมากขึ้นในที่ดินขนาดมากกว่า 3 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 21.50 และสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายน้อยมีการเช่าที่ดินเพิ่มมากขึ้นในที่ดินขนาดมากกว่า 3 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 10 เนื่องจากที่การเกษตรเดิมเปลี่ยนเป็นอ่างเก็บน้ำ ทำให้สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายได้เพิ่มพื้นที่ทำกิน โดยการเช่าพื้นที่อื่นมากขึ้น

3) การปลูกพืช

หลังจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย พบว่า พื้นที่ที่ทำการเกษตรเดิมบางส่วนของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายได้เปลี่ยนเป็นพื้นที่อ่างเก็บน้ำแม่สรวย ทำให้พื้นที่ทำกินลดลง สมาชิกกลุ่มที่มีที่ดินทำกินน้อยมีการปลูกพืชในปริมาณที่มากขึ้น มีรายละเอียดเกี่ยวกับการปลูกพืชดังนี้

การปลูกข้าว พบว่า ขนาดที่ดิน 5 ไร่ขึ้นไป มีปริมาณการปลูกข้าวลดลง แต่มีเพียงขนาดที่ดิน 1- 2.99 ไร่ มีปริมาณการปลูกข้าวเพิ่มขึ้น ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.15 จำนวนและร้อยละพื้นที่การปลูกข้าวก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของตัวอย่างที่สำรวจ

ขนาดที่ดิน (ไร่)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0	1.30	19.00	0	15.00	1.00	18.20
1.00 – 2.99	20.30	31.60	25.00	35.00	21.20	32.30
3.00 – 4.99	38.00	36.70	35.00	30.00	37.40	35.40
5.00 – 6.99	13.90	3.80	30.00	20.00	17.20	7.10
7.00 – 8.99	10.10	3.80	10.00	0.00	10.10	3.00
มากกว่า 9.00	16.50	5.10	0.00	0.00	13.10	4.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	5.79	2.87	4.15	2.90	-	-
Min	0.00	0.00	1.00	0.00	-	-
Max	50.00	12.00	8.00	6.00	-	-
S.D.	6.34	2.50	2.13	1.92	-	-

จากการศึกษาพื้นที่การปลูกข้าว พบว่า ขนาดที่ดิน 5 ไร่ขึ้นไป มีปริมาณการปลูกข้าวลดลง แต่มีเพียงขนาดที่ดิน 1- 2.99 ไร่ มีปริมาณการปลูกข้าวเพิ่มขึ้น ภายหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

การปลูกกระเทียม พบว่า ขนาดที่ดิน 0.01-2.00 ไร่ ปลูกกระเทียมลดลง ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.16 จำนวนและร้อยละพื้นที่การปลูกกระเทียมก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของตัวอย่างที่สำรวจ

ขนาดที่ดิน (ไร่)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0	7.60	31.60	10.0	30.00	8.10	31.30
0.01 – 2.00	46.80	24.10	65.00	50.00	50.50	29.30
2.01 – 4.00	29.10	30.40	15.00	10.00	26.30	26.30
4.01 – 6.00	8.90	10.10	10.00	10.00	9.10	10.10
มากกว่า 6.01	7.60	3.80	0	0	6.10	3.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	3.06	2.24	1.90	1.90	-	-
Min	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
Max	25.00	9.00	5.00	5.00	-	-
S.D.	3.35	2.10	1.41	1.41	-	-

จากการศึกษาพื้นที่การปลูกกระเทียม พบว่า ในช่วงหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหลวง มีพื้นที่การปลูกกระเทียมลดลงจากเดิม โดยในขนาดที่ดินปลูกกระเทียม 0.01-2.00 ไร่ ก่อนสร้างอ่างฯคิดเป็นร้อยละ 46.80 ลดลงเหลือร้อยละ 24.10 สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายน้อย มีพื้นที่การปลูกกระเทียมในขนาดที่ดิน 0.01 – 2.00 ไร่ ก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย คิดเป็นร้อยละ 65.00 ลดลงเหลือร้อยละ 50.00

การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ พบว่า สมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย มีพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ลดลงจากเดิม ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.17 จำนวนและร้อยละพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของตัวอย่างที่สำรวจ

ขนาดที่ดิน (ไร่)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0	72.20	96.20	60.00	80.00	69.70	92.90
0.01 – 2.00	6.30	0.00	20.00	10.00	9.10	2.00
2.01 – 4.00	5.10	1.30	33.30	5.00	6.10	2.00
4.01 – 6.00	10.10	0.00	10.00	5.00	10.10	1.00
มากกว่า 6.01	6.30	2.50	0.00	0.00	5.10	2.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	1.65	0.26	1.20	0.60	-	-
Min	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
Max	20.00	10.00	5.00	6.00	-	-
S.D.	3.68	1.43	1.76	1.50	-	-

จากการศึกษาพื้นที่การปลูกข้าวโพดไร่ พบว่า ในช่วงหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย สมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย มีพื้นที่การปลูกข้าวโพดไร่ลดลงจากเดิม

การปลูกข้าวโพดหวาน พบว่า สมาชิกกลุ่มฝายหลวงปลูกข้าวโพดหวานเพิ่มขึ้น แต่สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายน้อยไม่มีพื้นที่การปลูกข้าวโพดหวานก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย ในขนาดที่ดิน 1-2 ไร่ ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.18 จำนวนและร้อยละพื้นที่การปลูกข้าวโพดหวานก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย
ของตัวอย่างที่สำรวจ

ขนาดที่ดิน (ไร่)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0	94.90	87.30	100.00	100.00	96.00	89.90
0.01 – 2.00	2.50	10.10	0.00	0.00	2.00	8.10
2.01 – 4.00	0.00	2.50	0.00	0.00	0.00	2.00
4.01 – 6.00	2.50	0.00	0.00	0.00	2.00	0.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	0.16	0.23	0.00	0.00	-	-
Min	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
Max	5.00	3.00	0.00	0.00	-	-
S.D.	0.79	0.68	0.00	0.00	-	-

จากการศึกษาพื้นที่การปลูกข้าวโพดหวาน พบว่า สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหลวงมีสมาชิกปลูกข้าวโพดหวานเพิ่มขึ้นหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย แต่สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายน้อยไม่มีพื้นที่การปลูกข้าวโพดหวานก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย ในขนาดที่ดิน 1-2 ไร่คิดเป็นร้อยละ 10.10 และพื้นที่ 2-4 ไร่คิดเป็นร้อยละ 2.50

การปลูกฟักทอง พบว่า ขนาดที่ดินปลูกฟักทอง 0.01-2.00 ไร่ ปลูกฟักทองเพิ่มขึ้น ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.19 จำนวนและร้อยละพื้นที่การปลูกพืชก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของตัวอย่างที่สำรวจ

ขนาดที่ดิน (ไร่)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0	75.90	62.00	100.00	50.00	80.80	59.60
0.01 – 2.00	15.20	21.50	0.00	35.00	12.10	24.20
2.01 – 4.00	7.10	12.70	0.00	15.00	0.00	13.10
4.01 – 6.00	0.00	3.80	0.00	0.00	0.00	3.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	0.50	0.95	0.00	0.94	-	-
Min	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
Max	4.00	5.00	0.00	3.00	-	-
S.D.	1.03	1.46	0.00	1.14	-	-

จากการศึกษาพื้นที่การปลูกพืชก่อน พบว่า สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายหลวง มีพื้นที่การปลูกพืชก่อนเพิ่มขึ้น โดยในขนาดที่ดินปลูกพืชก่อน 0.01-2.00 ไร่ ก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย คิดเป็นร้อยละ 15.20 เพิ่มขึ้นร้อยละ 21.50 สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายน้อย มีพื้นที่การปลูกพืชก่อนในขนาดที่ดิน 0.01 – 2.00 ไร่ ก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย คิดเป็นร้อยละ 0 เพิ่มขึ้นร้อยละ 35.00

การปลูกพืชอื่นๆ พบว่า ขนาดที่ดิน 0.01-2 ไร่ มีผู้ปลูกพืชอื่นๆ ลดลง แต่ขนาดที่ดินมากกว่า 2 ไร่ มีผู้ปลูกพืชอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.20 จำนวนและร้อยละพื้นที่การปลูกพืชอื่นๆ ก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของตัวอย่างที่สำรวจ

ขนาดที่ดิน (ไร่)	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง	ก่อน	หลัง
	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ	ร้อยละ
0	70.90	68.40	85.00	80.00	73.70	70.70
0.01 – 2.00	15.20	11.40	15.00	20.00	15.20	13.10
2.01 – 4.00	7.60	10.10	0.00	0.00	6.10	8.10
4.01 – 6.00	2.50	5.10	0.00	0.00	2.00	4.00
มากกว่า 6.01	3.80	5.10	0.00	0.00	3.00	4.00
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
\bar{X}	1.46	1.39	0.18	0.21	-	-
Min	0.00	0.00	0.00	0.00	-	-
Max	32.00	25.00	1.00	2.00	-	-
S.D.	5.02	3.49	0.34	0.51	-	-

จากการศึกษาพื้นที่การปลูกพืชอื่นๆ พบว่า ขนาดที่ดิน 0.01-2 ไร่ มีผู้ปลูกพืชอื่นๆ ลดลง แต่ขนาดที่ดิน มากกว่า 2 ไร่ มีผู้ปลูกพืชอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น หลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

อาจกล่าวสรุปได้ว่า หลังจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยพื้นที่ทำการเกษตรเดิมบางส่วน ของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายได้เปลี่ยนเป็นพื้นที่อ่างเก็บน้ำแม่สรวย ทำให้พื้นที่ทำกินลดลง สมาชิกกลุ่มที่มีที่ดินน้อยมีการปลูกพืชในปริมาณที่มากขึ้น ในพื้นที่หนึ่งแปลงเกษตรกรมีการปลูกพืชหลายอย่าง เช่น หลังจากปลูกข้าวก็ปลูกกระเทียม ข้าวโพดไร่ หรือข้าวโพดหวาน หรือพืชอื่นๆ หรือสรุปได้ว่ามีการปลูกพืชอย่างเข้มข้นจากเดิม สอดคล้องกับลักษณะการใช้ที่ดินทำการเกษตร ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 4.21 จำนวนและร้อยละลักษณะการใช้ที่ดินในการเกษตรก่อนและหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยของตัวอย่างที่สำรวจ

ชนิดของพืชที่ปลูก	กลุ่มเหมืองฝายหลวง(N=79)		กลุ่มเหมืองฝายน้อย(N=20)		รวม (N=99)	
	ก่อน ร้อยละ	หลัง ร้อยละ	ก่อน ร้อยละ	หลัง ร้อยละ	ก่อน ร้อยละ	หลัง ร้อยละ
ข้าว	98.70	81.00	100.00	90.00	99.00	82.80
กระเทียม	92.40	68.40	90.00	65.00	91.90	67.70
ข้าวโพดไร่	27.80	3.80	35.00	15.00	29.30	6.10
ข้าวโพดหวาน	5.10	12.70	5.00	5.00	5.10	11.10
ฟักทอง	24.10	38.00	5.00	45.00	20.20	39.40
อื่นๆ	29.10	31.60	5.00	10.00	29.30	6.10

หมายเหตุ เกษตรกรรายหนึ่งๆ อาจปลูกเกินกว่า 1 พืช

จากการศึกษาลักษณะการใช้ที่ดินทำการเกษตร พบว่า หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย กลุ่มเหมืองฝายมีผู้ปลูกข้าวและกระเทียมลดลง แต่การปลูกข้าวโพดหวานและฟักทอง มีการปลูกเพิ่มขึ้นร้อยละ 6 และ 19.20 เนื่องจากข้าวโพดหวานและฟักทอง เป็นพืชต้องการปริมาณน้ำในการเติบโตน้อยกว่าข้าว ทำให้สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายเปลี่ยนมาปลูกข้าวโพดหวานและฟักทองเพิ่มขึ้น

โดยกลุ่มเหมืองฝายลดการปลูกข้าว เพิ่มการปลูกข้าวโพดหวานและฟักทอง เมื่อมีการปลูกพืชมากขึ้น ความต้องการน้ำก็หลากหลายเกิดความต้องการการใช้น้ำพร้อมๆ กัน ทำให้เป็นสาเหตุของการแย่งชิงน้ำในปัจจุบัน แก้ไขปัญหาการใช้น้ำ และตัดสินใจของกลุ่มเหมืองฝายมีบทบาทลดลง เนื่องจากการดำเนินงานเกี่ยวกับการปล่อยน้ำเป็นหน้าที่จัดสรรโดยเจ้าหน้าที่ชลประทาน ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐ วิธีการหรือขั้นตอนการดำเนินงานต้องเป็นไปอย่างมีขั้นมีตอนเกิดความล่าช้า ไม่ทันต่อความต้องการการใช้น้ำในการทำการเกษตร

4.3.3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ในช่วงก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

จากข้อมูลการสัมภาษณ์แบบสอบถามของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย ด้านความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ช่วงก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย ได้แบ่งเป็น 3 ส่วนดังนี้

- 1) ความพอใจเกี่ยวกับการทำงานของกลุ่มเหมืองฝาย

2) ความพอใจในการทำงานของเจ้าหน้าที่ชลประทาน

3) ความพอใจในเรื่องต่างๆ

ตาราง 4.22 ระดับความพอใจเกี่ยวกับการทำงานของกลุ่มเหมืองฝาย

เรื่อง	พอใจมาก	พอใจปานกลาง	พอใจน้อย	ไม่พอใจ	Mean	แปลผล
กฎกติกาการใช้น้ำ	25 (25.30)	44 (44.40)	11 (11.10)	19 (19.20)	1.76	ปานกลาง
มีตัวแทนของกลุ่มไปเจรจาติดต่อประสานงานกับฝายอื่นๆ	45 (45.50)	39 (39.40)	8 (8.10)	7 (7.10)	2.23	ปานกลาง
การดูแลรักษาเหมืองฝาย	44 (44.40)	36 (36.40)	15 (15.20)	4 (4.0)	2.21	ปานกลาง
การจัดสรรน้ำ	16 (16.20)	29 (29.30)	23 (23.20)	31 (31.30)	1.30	น้อย
ความขัดแย้งเรื่องน้ำ	12 (12.1)	47 (47.50)	20 (20.20)	20 (20.20)	1.52	ปานกลาง
ความร่วมมือในการทำงาน	64 (64.60)	30 (30.30)	2 (2.00)	3 (3.00)	2.57	มาก
รวม	206 (34.69)	225 (37.87)	79 (13.30)	84 (14.14)	1.96	ปานกลาง

การแปลผล : เป็นการแปลผลจากการแบ่งช่วงคะแนนที่กำหนดไว้คือ

ระดับความพอใจมาก = ช่วงคะแนน 2.26-3.00

ระดับความพอใจปานกลาง = ช่วงคะแนน 1.51-2.25

ระดับความพอใจน้อย = ช่วงคะแนน 0.76-1.50

ระดับความไม่พอใจ = ช่วงคะแนน 0.00-0.75

ตาราง 4.23 ระดับความพอใจของกลุ่มเหมืองฝายในการทำงานของเจ้าหน้าที่ชลประทาน

เรื่อง	พอใจ	พอใจ	พอใจ	ไม่พอใจ	Mean	แปลผล
	มาก	ปานกลาง	น้อย			
การแจ้งข้อมูลข่าวสาร	8 (8.10)	27 (27.30)	24 (24.20)	40 (40.40)	1.03	น้อย
การจัดสรรน้ำ	5 (5.10)	21 (21.20)	17 (17.20)	56 (56.60)	0.75	ไม่พอใจ
การติดตามผลดำเนินงาน	2 (2.00)	24 (24.20)	26 (26.30)	47 (47.50)	0.81	น้อย
การประชุมฟังความคิดเห็นก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวาย	9 (9.10)	38 (38.40)	7 (7.10)	45 (45.50)	1.11	น้อย
การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับน้ำใช้	4 (4.00)	28 (28.30)	31 (31.30)	36 (36.40)	1.00	น้อย
การช่วยเหลือและฝึกอบรม	9 (9.10)	37 (37.40)	15 (15.20)	38 (38.40)	1.17	น้อย
รวม	37 (6.23)	175 (29.46)	120 (20.20)	262 (44.11)	0.98	น้อย

การแปลผล : เป็นการแปลผลจากการแบ่งช่วงคะแนนที่กำหนดไว้คือ

ระดับความพอใจมาก = ช่วงคะแนน 2.26-3.00

ระดับความพอใจปานกลาง = ช่วงคะแนน 1.51-2.25

ระดับความพอใจน้อย = ช่วงคะแนน 0.76-1.50

ระดับความไม่พอใจ = ช่วงคะแนน 0.00-0.75

ตาราง 4.24 ระดับความพอใจของกลุ่มเหมืองฝายในเรื่องต่างๆ ก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

เรื่อง	พอใจ มาก	พอใจ ปานกลาง	พอใจ น้อย	ไม่พอใจ	Mean	แปลผล
สถานการณ์น้ำ มีน้ำท่วมทุกปี	9 (9.10)	36 (36.40)	8 (8.10)	46 (46.50)	1.08	น้อย
ปริมาณน้ำ มีน้ำเหมาะสม สำหรับปลูกพืชได้ตลอดปี	63 (63.60)	25 (25.30)	7 (7.10)	4 (4.00)	2.48	มาก
การทำงานเหมืองฝายตลอดปี โดยเฉพาะการซ่อมแซมฝาย	64 (64.60)	26 (26.30)	5 (5.10)	4 (4.00)	2.52	มาก
ค่าใช้จ่ายในการทำงานเหมือง ฝาย	56 (56.60)	33 (33.30)	6 (6.10)	4 (4.00)	2.42	มาก
การเอาน้ำเข้านาเอาเข้าได้ ตลอด	87 (87.90)	7 (7.10)	3 (3.00)	2 (2.00)	2.81	มาก
ความขัดแย้งเรื่องน้ำ	75 (75.80)	12 (12.10)	8 (8.10)	4 (4.00)	2.60	มาก
พืชผลได้รับน้ำเพียงพอ	83 (83.80)	9 (9.10)	5 (5.10)	2 (2.00)	2.75	มาก
การปลูกพืชมีไม่หลากหลาย	64 (64.60)	33 (33.40)	0 (0.00)	2 (2.00)	2.61	มาก
ใช้ปุ๋ยธรรมชาติ	88 (88.90)	8 (8.10)	3 (3.00)	0 (0.00)	2.86	มาก
ปลูกพืชได้ผลผลิตดีไม่ต่อยมี โรค	84 (84.80)	14 (14.10)	1 (1.00)	0 (0.00)	2.84	มาก
การใช้แรงงานโดยการเอามือ	85 (85.90)	14 (14.10)	0 (0.00)	0 (0.00)	2.86	มาก
สภาพชีวิตความเป็นอยู่	61 (61.60)	36 (36.40)	2 (2.00)	0 (0.00)	2.60	มาก
รวม	819 (68.94)	253 (21.30)	48 (4.04)	68 (5.72)	2.53	มาก

หมายเหตุ ตัวเลขที่อยู่ในวงเล็บคือ ค่าร้อยละ

ตาราง 4.25 ระดับความพอใจของกลุ่มเหมืองฝายในเรื่องต่างๆ หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

เรื่อง	พอใจ มาก	พอใจ ปานกลาง	พอใจ น้อย	ไม่ พอใจ	Mean	แปลผล
สถานการณ์น้ำ ไม่มีน้ำท่วม	62 (62.60)	29 (29.30)	6 (6.10)	2 (2.00)	2.53	มาก
ปริมาณน้ำ มีน้ำกักเก็บไว้ในช่วงหน้า แล้ง	26 (26.30)	41 (41.40)	12 (12.10)	20 (20.20)	1.74	ปาน กลาง
การทำงานเหมืองฝายลดลง	60 (60.60)	29 (29.30)	6 (6.10)	4 (4.00)	2.46	มาก
ค่าใช้จ่ายในการทำงานเหมืองฝายลดลง	53 (53.50)	39 (39.40)	5 (5.10)	2 (2.00)	2.44	มาก
การเอาน้ำเข้านาในปัจจุบัน	4 (4.00)	29 (29.30)	23 (23.20)	43 (43.40)	0.94	น้อย
เกิดกรณีการแย่งน้ำ	4 (4.00)	30 (30.30)	13 (13.10)	52 (52.50)	0.86	น้อย
พืชผลได้รับน้ำเพียงพอ	2 (2.00)	37 (37.40)	22 (22.20)	38 (38.40)	1.03	น้อย
ปลูกพืชอย่างหลากหลายในพื้นที่เดียว	6 (6.10)	79 (79.80)	8 (8.10)	6 (6.10)	1.86	ปาน กลาง
ใช้ปุ๋ยดูแลพืชเพิ่มขึ้น	2 (2.00)	54 (54.50)	13 (13.10)	30 (30.30)	1.28	น้อย
ปลูกพืชได้ผลผลิตดี	7 (7.10)	62 (62.60)	17 (17.20)	13 (13.10)	1.64	ปาน กลาง
เพิ่มแรงงานรับจ้าง	2 (2.00)	69 (69.70)	16 (16.20)	12 (12.10)	1.62	ปาน กลาง
สภาพชีวิตความเป็นอยู่	3 (3.00)	71 (71.70)	19 (19.20)	6 (6.10)	1.72	ปานก ลง
รวม	231 (19.44)	569 (47.90)	160 (13.46)	228 (19.20)	1.67	ปาน กลาง

หมายเหตุ ตัวเลขที่อยู่ในวงเล็บคือ ค่าร้อยละ

จากข้อมูลการสัมภาษณ์แบบสอบถามของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย ด้านความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ช่วงก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย พอสรุปได้ดังนี้

- 1) ความพอใจเกี่ยวกับการทำงานของกลุ่มเหมืองฝายในด้าน กฎกติกาการใช้น้ำ ตัวแทนของกลุ่มไปเจรจาติดต่อประสานงานกับฝ่ายอื่นๆ การดูแลรักษาเหมืองฝาย การจัดสรรน้ำ ความขัดแย้งเรื่องน้ำ ความร่วมมือในการทำงาน สรุปได้ว่า กลุ่มเหมืองฝายมีความพอใจมาก
- 2) ความพอใจการทำงานของเจ้าหน้าที่ชลประทานในด้าน การแจ้งข้อมูลข่าวสาร การจัดสรรน้ำ การติดตามผลดำเนินงาน การประชุมฟังความคิดเห็นก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับน้ำใช้ การช่วยเหลือและฝึกอบรม สรุปได้ว่า กลุ่มเหมืองฝายมีความพอใจน้อย
- 3) ความพอใจก่อนและหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยในด้านต่างๆ เช่น สถานการณ์น้ำ ปริมาณน้ำ มีน้ำกักเก็บไว้ในช่วงหน้าแล้ง การทำงานเหมืองฝาย ค่าใช้จ่ายในการทำงานเหมืองฝาย การเอาน้ำเข้านาในปัจจุบัน กรณีการแย่งน้ำ พิษผลได้รับน้ำเพียงพอ ปลุกพืชอย่างหลากหลายในพื้นที่เดียว ใช้น้ำปุ๋ยดูแลพืชเพิ่มขึ้น ผลผลิตในการปลุกพืช แรงงานรับจ้าง และสภาพชีวิตความเป็นอยู่โดยรวม สรุปได้ว่า ก่อนสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย กลุ่มเหมืองฝายมีความพอใจมาก แต่หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยกลุ่มเหมืองฝายมีความพอใจปานกลาง

4.3.4 สภาพปัญหาในสถานการณ์หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

เมื่อปี 2545-2546 หลังจากโครงการชลประทานสร้างอ่างเก็บน้ำแล้วเสร็จทำให้น้ำไม่พอใช้ในการเกษตร น้ำไม่เพียงพอ เนื่องจากเป็นช่วงที่กรมชลประทานปิดทางน้ำ บังคับการไหลของน้ำให้ออกมาทางท่อระบายน้ำ ทำให้น้ำที่ทำการเกษตรไม่เพียงพอ กลุ่มเหมืองฝายแก้ไขปัญหาโดยการลดพื้นที่ทำนาลงเพิ่มพื้นที่ทำสวน เพราะการทำสวนใช้น้ำน้อยกว่าการทำนา และหากใครมีระดับพื้นที่นาสูงจากเดิมเคยปลูกข้าวก็เปลี่ยนเป็นการปลูกกระท่อมแทน กลุ่มเหมืองฝายได้ปรับการทำเกษตรแต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างถาวร ปัญหาน้ำมีไม่เพียงพอก็ยังประสบอยู่ สภาพปัญหาดังกล่าวได้สะสมความรุนแรงของปัญหาน้ำขึ้นเรื่อยๆ ทุกปี โดยเฉพาะในช่วงฤดูการทำนา การเพาะปลูกข้าว พื้นที่ทำนาได้รับน้ำปริมาณน้อย ไม่สามารถทำนาได้ ทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันเสนอปัญหาต่อทางราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม 2545 จำนวน 3 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่หนึ่ง วันที่ 5 กรกฎาคม 2545 ชาวบ้านเข้าพบนายอำเภอแม่สรวยเพื่อเรียกร้องในการดำเนินการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ทำการเกษตร นายอำเภอรับปากจะช่วยดำเนินการ

แก้ไขปัญหาล้ำน้ำให้ถึงที่สุด หากไม่ได้รับการแก้ไขจะดำเนินการยื่นหนังสือแจ้งความเดือดร้อนถึง
สำนักนายกรัฐมนตรี

ครั้งที่สอง วันที่ 8 กรกฎาคม 2545 นำเสนอปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ทำการเกษตรกับ
เจ้าหน้าที่ชลประทานผู้รับผิดชอบดูแลการสร้างเขื่อนแม่สรวย ณ บริเวณท้องเขื่อนแม่สรวย และ
ปากลำเหมืองเข้านา ผลคือ เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบรับปากที่จะช่วยเหลือโดยการสูบน้ำ โดยใช้ท่อ
พญานาคขนาด 30 เซนติเมตร สูบน้ำเข้าลำเหมืองของชาวบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาล้ำน้ำ แต่มี
เวลาการสูบน้ำแค่ 12 ชั่วโมงเท่านั้น ไม่ต่อเนื่องตลอด 24 ชั่วโมง

ครั้งที่สาม วันที่ 15 สิงหาคม 2545 นำเสนอปัญหาความเดือดร้อนอีกครั้งกับทางชล
ประทานเนื่องจากน้ำไม่เพียงพอต่อการทำนา ผลที่เกิดขึ้นคือ มีข้อสรุปที่จะเพิ่มปริมาณน้ำเข้าลำ
เหมืองของชาวบ้านโดยการทำทำนบกั้นน้ำบริเวณท้องเขื่อนและขุดเจาะช่องระบายน้ำลำเหมือง
ของชาวบ้าน หลังจากนั้น 3-4 วัน ทำนบกั้นดังกล่าวได้พังลงเนื่องจากแรงดันของน้ำ

จากเอกสารหลักฐานเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2545 กลุ่มเหมืองฝายได้แจ้งเรื่องความเดือด
ร้อนกรณีการสร้างเขื่อนแม่สรวย และเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาล้ำน้ำให้กับ ส.ส.ถาวร ตรีรัตน์
ณรงค์ โดยชาวบ้านและกลุ่มเหมืองฝายได้ยื่นข้อเสนอในการแก้ไขปัญหาล้ำน้ำไว้ 2 กรณีคือ

1) กรณีแก้ปัญหาล้ำน้ำในระยะสั้น

เสนอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการทำทำนบกั้นน้ำแม่สรวยขึ้นใหม่ เพื่อให้บ้าน
สามารถไหลเข้าลำเหมืองเดิมของชาวบ้านสำหรับการทำงาน

2) กรณีแก้ปัญหาล้ำน้ำในระยะยาว

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการดังนี้คือ

1) ดำเนินการเปลี่ยนท่อส่งน้ำเข้าลำเหมืองของชาวบ้าน ในลักษณะท่อเหลี่ยม ในเขต
ฝายหลวงจากท่อขนาด 40 เซนติเมตร เปลี่ยนเป็นท่อขนาด 100 เซนติเมตร และฝายน้อยจากท่อ
30 เซนติเมตร เปลี่ยนเป็นท่อขนาด 80 เซนติเมตร

2) ดำเนินการทำฝายหินทิ้ง กั้นบริเวณลำน้ำแม่สรวย ทดแทนฝายทั้ง 2 ลูกของชาวบ้าน

3) ต้องปล่อยน้ำแม่สรวยให้ไหลหล่อเลี้ยงลำน้ำเดิมอย่างสม่ำเสมอไม่ให้เขื่อนแม่สรวยกัก
เก็บน้ำในลักษณะปิดสนิท เนื่องจากจะทำให้เกิดวัชพืชขึ้นขวางทางเดินของน้ำและเพื่อเป็นการ
รักษาสัตว์มีชีวิตที่เคยอาศัยอยู่ในลำน้ำแม่สรวย

จากเอกสารหลักฐานเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2546 องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สรวย ได้รับแจ้งจากสำนักนายกรัฐมนตรีให้ส่งข้อมูลของกลุ่มผู้เดือดร้อนในการใช้น้ำ เกิดจากผลกระทบในการสร้างเขื่อนแม่สรวย ซึ่งชาวบ้านเล่าว่าทางองค์การบริหารส่วนตำบลแม่สรวยได้จัดส่งเอกสารข้อมูลให้กับปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นที่เรียบร้อย ณ ช่วงเวลานี้ชาวบ้านบางรายที่มีที่นาสูงหรือน้ำไม่เพียงพอในการทำนาได้งดเว้นการทำนา เปลี่ยนมาปลูกพืชอื่นเช่น ถั่ว และรับจ้างเพิ่มขึ้นทั้งในและนอกพื้นที่แทน ขณะเดียวกันก็รอคำตอบจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไปด้วย แต่ก็ยังไม่ปรากฏความต่อเนื่องหรือข้อสรุปจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด

เมื่อเดือนธันวาคม 2546 เจ้าหน้าที่กรมชลประทานได้หยุดสูบน้ำโดยใช้ท่อพญานาคลงและเป็นช่วงที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวข้าวจึงไม่มีความจำเป็นต้องใช้น้ำ แต่ก็ยังพอน้ำในการปลูกหอม (กระเทียม)อยู่ ในระยะนี้จึงไม่มีปัญหาในการใช้น้ำแต่อย่างใด

จากการประชุมประจำปีของเหมืองฝายหลวงเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม 2546 ณ หอประชุมประจำหมู่บ้าน บ้านสันปูเลย มีผู้เข้าร่วมประชุมคือ นายบุญธรรม จันทร์ตะมา (กำนันตำบลแม่สรวย) นายคุณสิทธิ์ (เจ้าหน้าที่สำนักงานชลประทานฯ) นายชาญณรงค์ สิทธิสม (กำนันเก่าตำบลแม่สรวย) นายผล จอมเจดีย์ (ผู้ใหญ่บ้าน) นายอ้าย สุอาราม (ประธานอบต.แม่สรวย) และกรรมการเหมืองฝายหลวงทั้ง 7 คน มีสมาชิกเหมืองฝายเข้าร่วมประชุมประมาณ 60 – 70 คน มีเนื้อหาสาระจากการส่งตัวแทนเหมืองฝายร่วมประชุมกับกรมชลประทานได้ข้อสรุปว่า กรมชลประทานจะทำการสูบน้ำให้เกษตรกรอย่างเพียงพอ แต่การแก้ไขปัญหาระยะยาวนั้นยังกระทำไม่ได้เนื่องจากยังมีพันธะสัญญากับผู้รับเหมาว่า การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอ่างเก็บน้ำโครงการใดต้องรอให้ครบกำหนดปี 2548 จึงจะกระทำได้ ดังคำกล่าวไว้ของที่ปรึกษาเหมืองฝายหลวงว่า

“สืบเนื่องจากการประชุมเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2546 กับทางกรมชลประทานฯ ณ ที่ว่าการอำเภอแม่สรวยมีข้อสรุปว่า การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงในเรื่องใดเกี่ยวกับอ่างเก็บน้ำแม่สรวยยังทำไม่ได้ต้องรอนจนกระทั่งปี 2548 จึงจะทำการรื้อถอนหรือเปลี่ยนแปลง เนื่องจากยังอยู่ในระยะสัญญากับผู้รับเหมาทำให้กรมชลประทานฯ เปลี่ยนแปลงอะไรไม่ได้ในตอนนี้ คือ ทำอะไรยังไม่ได้ในช่วงนี้ แต่มีข้อตกลงว่ากรมชลประทานฯ จะทำการสูบน้ำให้เกษตรกรอย่างเพียงพอ”

กำนันบุญธรรม จันทร์ตะมา
วันที่ 13 กรกฎาคม 2546

สถานการณ์วิกฤตในการใช้น้ำเพื่อการเกษตรทำให้สมาชิกเหมืองฝายหลวง มีข้อตกลงร่วมกันในการจัดการการใช้น้ำที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไว้ดังนี้

- 1) ขอให้กรมชลประทานใช้เครื่องสูบน้ำ สูบน้ำตลอด 24 ชั่วโมง สูบน้ำเต็มในช่วงทำนา

- 2) ของประมาณซื้อท่อซีเมนต์
- 3) เปลี่ยนผู้ดูแลเรื่องน้ำโดยให้มีผู้ที่คอยติดตามเรื่องน้ำใช้อย่างใกล้ชิดกับกรมชลประทาน
- 4) ขอความกรุณาสมาชิกทุกคนแบ่งน้ำกันในช่วงทำนา โดยแบ่งน้ำให้ทางใต้ 2 วัน ทางเหนือ 2 วันสลับกันไป

5) สามัคคีกันแบ่งน้ำ

6) แบ่งน้ำกันแล้วให้รู้จักพอ สมาชิกต้องประเมินตัวเองให้รู้จักพอในการใช้น้ำ

นอกจากข้อตกลงร่วมกันแล้ว สมาชิกเหมืองฝายได้มีความคิดเห็นร่วมกันเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการใช้น้ำในพื้นที่มีรายละเอียดดังนี้

- 1) น้ำไม่เพียงพอ
- 2) ระดับพื้นที่น้ำไม่เท่ากันน้ำไปไม่ถึง
- 3) แก่เหมืองไม่ติดตามว่ามีน้ำเพียงพอหรือไม่
- 4) มีบางคนเอาฝายออกไปบังน้ำไม่ให้น้ำไหลลงมาพื้นที่ลุ่ม (ด้านล่าง/ทางใต้)
- 5) มีการแปลง (ทำฝายเองขึ้นมาใหม่ 1 ฝาย
- 6) ประชาชนเป็นหนี้ทศ. หนี้นอกระบบ จะทำอะไรหากไม่มีน้ำทำนาปลูกพืชแล้วจะเอาเงินที่ไหน (มีรายได้) ไปใช้หนี้

เมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับน้ำไม่เพียงพอในการเกษตร สมาชิกเหมืองฝายได้ร่วมประชุมเพื่อหารือกันเกี่ยวกับสถานการณ์การใช้น้ำ และนำเสนอต่อกรมชลประทานเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยเจ้าหน้าที่กรมชลประทานในพื้นที่อ่างเก็บน้ำแม่สรวยได้แก้ไขปัญหานี้ให้โดยการสูบน้ำจากท่อส่งน้ำสายหลักที่ส่งน้ำไปยังพื้นที่ชลประทานแม่ลาว สูบน้ำเข้าสู่ลำเหมืองฝายหลวงและฝายน้อย ทั้งฝั่งซ้าย-ขวาของอ่างเก็บน้ำ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่สมาชิกเหมืองฝาย แต่การแก้ไขปัญหาดังกล่าวก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้น้ำของสมาชิกเหมืองฝายแต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากทัศนคติดังนี้

ลิขสิทธิ์ © by Chiang Mai University
All rights reserved

“คือสูบน้ำมันก็มีปัญหา เครื่องมันแรงไม่เต็มที น้ำก็ออกค่อยๆ ชาวบ้านไม่พอใจ ก็เร่งเครื่องอีก หากปิดเครื่องน้ำก็แห้ง หากเร่งเครื่องมากน้ำมันก็ไม่พอใช้ ปัญหาก็คือหนึ่ง กลัวเครื่องพัง สองกลัว น้ำมันไม่พอครบฤดู”

“เขาจะแก้ไขระยะยาวให้ก็เลยเป็นเรื่องยาวเลย ปีแล้วก็เดือนครีอน น้ำปล่อยมาก็อยู่ได้ไม่นาน อย่าง วันนั้นวันทำความสะอาดเหมือง ทางกรมชลประทานมาบอกหัวหน้าชุมชนว่าไม่มีน้ำมันสำรอง จะมีก็ประมาณเดือนพฤศจิกายนนั้น ทางกำนันก็เลยว่าจะเอามาทำไหมดอนนั้น ใครๆ เขาก็จะเกี่ยวข้าวแล้ว”

สมาชิกฝ่ายหลวง
ประชุมกลุ่มย่อยหมวดนายรัตน์ คำภีระ
วันที่ 17 มิถุนายน 2547 ณ หอประชุมบ้านสันกลาง

การแก้ไขปัญหาของกรมชลประทานในเขตพื้นที่อ่างเก็บน้ำแม่สรวย โดยการสูบน้ำเข้าลำเหมืองของฝ่ายหลวงและฝายน้อยยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ ทำให้สมาชิกเหมืองฝายมีการประชุมร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว

4.4 แนวทางแก้ไขปัญหามหาในสถานการณ์ปัจจุบัน

4.4.1 ความคิดเห็นของกลุ่มเหมืองฝายในแนวทางการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น

ภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายได้ร่วมประชุมกลุ่มย่อย เมื่อวันที่ 6-7 ธันวาคม 2546 มีการปรึกษาหารือร่วมกันถึงปัญหาการขาดแคลนน้ำทำการเกษตรและได้วิเคราะห์ร่วมกันถึงผลดีและผลเสียที่เกิดขึ้นภายหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำสรุปได้ดังนี้

ตาราง 4.26 ข้อดีและข้อเสียจากการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย

ข้อดี	ข้อเสีย
1) น้ำไม่ท่วมบ้านและนา	1) น้ำไม่เพียงพอดต่อการเกษตร แก้ไขโดยเปลี่ยนท่อ
2) เป็นแหล่งท่องเที่ยว	2) ทางเดินไปป่า/หาของป่า ลำบากเพราะต้องใช้เรือ
3) ปลาและแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์	3) โคลนลงลำเหมืองดินเงิน ทำให้น้ำมายังนาน้อย
4) ปลุกพืชได้ผลผลิตดี	4) ขาดธาตุอาหารในน้ำ(ก่อนสร้างน้ำที่ไหลลงมาจากบนดอยจะพัดเอาหน้าดินมาด้วย เรียกว่า “น้ำขี้ไ้”
5) ไม่ต้องตกหลัก/ตีฝาย	ทำให้ปลุกพืชได้ผลผลิตดีไม่ต้องใส่ปุ๋ยอะไรเลย แต่ปัจจุบันพอสร้างอ่างเก็บน้ำฯ แล้วน้ำขี้ไ้ ไม่มีอีกต่อไป ทำให้ต้องเปลี่ยนมาใส่ปุ๋ยเคมีในพืชแทน)
6) สร้างอาชีพด้านการประมง	6) พื้นที่ดินทำกินลดลง
	7) เกิดการว่างงาน
	8) การติดต่อกันเกี่ยวกับเหมืองฝาย/อ่างเก็บน้ำฯ ยังมีการล่าช้า โดยรัฐอ้างสาเหตุต่างๆ

จากการประชุมกลุ่มเหมืองฝายเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2547 ณ วัดสันปูเลย ตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย มีรายละเอียดดังนี้

วัตถุประสงค์ของการจัดการประชุมเพื่อ ทราบถึงสถานการณ์ในช่วงหลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยเป็นเช่นไร จัดประเด็นไว้ 2 อย่าง คือ 1) ปัญหาที่ได้รับหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย 2) สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายระดมแนวทางเสนอแนะแก้ไขปัญหาที่ได้รับ ผู้วิจัยได้จัดการประชุมกลุ่มเหมืองฝาย โดยแบ่งการดำเนินการประชุมออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

การดำเนินการประชุมส่วนแรก ผู้วิจัยให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้แสดงความคิดเห็นร่วมกันในภาพกว้างจัดประเด็นแรกคือ ผลกระทบ ปัญหาที่ได้รับหลังการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวยมีอะไรบ้าง ซึ่งมีสมาชิกหลายคนได้แสดงความคิดเห็น และได้ภาพรวมของปัญหาที่เป็นอยู่ออกมา หลังจากนั้นผู้วิจัยได้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมร่วมกันลงคะแนนในปัญหาที่ได้เสนอมา ว่าสมาชิกส่วนใหญ่คิดเห็นอย่างไร โดยให้ผู้เข้าประชุมร่วมกันลงคะแนน มีเกณฑ์ให้ 1 คน ให้คะแนน 1 ครั้ง ว่าปัญหาทั้งหมด ปัญหาไหนที่สำคัญที่สุด แล้วเรียงลำดับความสำคัญมากไปน้อย ยกมือเมื่อเห็นว่าปัญหาใดถูกใจตน หรือเห็นว่าปัญหาไหนสำคัญที่ต้องแก้ไขเร็วที่สุด 1 คน 1 ครั้ง 1 เสียง มีปัญหาดังนี้

ข้อ 1 เรื่องน้ำไม่เพียงพอ เห็นด้วย ยกมือ นับได้ 22 เสียง

- ข้อ 2 ท่อส่งน้ำมีขนาดเล็ก 40 เซนติเมตร
- ข้อ 3 พื้นที่การเกษตรเป็นดินทรายไม่อุ้มน้ำ
- ข้อ 4 มีพื้นที่ทำการเกษตรเป็นจำนวนมาก
- ข้อ 5 ปัญหาแย่งน้ำกันใช้
- ข้อ 6 ท่อส่งน้ำไม่เป็นเส้นตรง
- ข้อ 7 คลองส่งน้ำเป็นคลองดิน
- ข้อ 8 น้ำบ่อบาดาลในหมู่บ้านแห้ง

การดำเนินการประชุมส่วนที่สอง หลังจากผู้เข้าร่วมประชุมได้ให้คะแนนปัญหาที่สำคัญที่สุดและจำเป็นต้องแก้ไขโดยเร็ว เรียงตามลำดับความสำคัญเสร็จสิ้น ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มของผู้เข้าร่วมประชุมเพื่อให้แต่ละกลุ่มเขียนแยกปัญหาที่คิดว่าด่วนที่สุดแยกประเด็นออกใน 8 ข้อที่ได้กล่าวมา แบ่งเป็น 4 กลุ่ม โดยให้นับเรียง 1-4 ผู้เข้าร่วมประชุมคนใดนับได้เลขไหนขอให้อยู่กลุ่มนั้น หลังจากที่แบ่งกลุ่มและแต่ละกลุ่มได้เสนอข้อคิดเห็นร่วมภายในกลุ่มพูดถึงปัญหาของแต่ละกลุ่มและแนวทางแก้ไขที่แต่ละกลุ่มได้ช่วยกันคิด มีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 4.27 ข้อคิดเห็นถึงปัญหาจากการสร้างอ่างฯ และแนวทางแก้ไขของกลุ่มที่หนึ่ง

ปัญหา	แนวทางแก้ไข
1) น้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวนาในฤดูทำนาเป็นอย่างมาก	1) ทำฝายน้ำล้นท้ายเขื่อน
2) ไม่ค่อยได้รับความเป็นธรรมจากการเรียกเครื่อง	2) ทำคลองไส้ไก่
3) เมื่อมีการประชุม สรุปทุกครั้งว่ามีปัญหาต้องแก้ไข แต่พอประชุมเสร็จแล้วก็ไม่ดำเนินการให้ พอไปเรียกร้องให้ปล่อยน้ำ กรมชลฯ ก็แก้ปัญหาก็เพียงระยะสั้น โดยไม่มีการดำเนินการระยะยาว พอมีปัญหาอีกก็ชาวบ้านก็ประชุมกันอีก ซึ่งต้องมีการเรียกร้องอยู่ตลอดโดยเฉพาะเมื่อถึงฤดูการทำนาของทุกปี	3) อยากให้มีการบริหารจัดการที่ดีกว่าเป็นอยู่ทุกวันนี้ และให้กรมชลฯ มีความรับผิดชอบมากขึ้นกว่าเดิม
	4) ต้องการให้กรมชลฯ แก้ไขปัญหาเรื่องท่อที่มีขนาดเล็ก ซึ่งไม่พอต่อความต้องการน้ำของชาวนาและอยากให้เพิ่มขนาดของท่อให้มีขนาดใหญ่ขึ้น

ตาราง 4.28 ข้อคิดเห็นถึงปัญหาจากการสร้างอ่างฯ และแนวทางแก้ไขของกลุ่มที่สอง

ปัญหา	แนวทางแก้ไข
1) น้ำไม่พอใช้	1) ทำฝายน้ำล้น
2) ดินไม่อุ้มน้ำ โดยในช่วงก่อนสร้างอ่างฯ ไม่ได้สำรวจ และไม่ได้ชี้แจงชาวบ้าน	2) ทำคลองไส้ไก่
3) ท่อส่งน้ำขนาดเล็กเกินไป(40 เซนติเมตร)	
4) ท่อส่งในเครื่องควบคุมได้เขื่อน ไม่เป็นเส้นตรง ทำให้แรงดันน้อย	
5) แย่งชิงน้ำ ในฝายย่อยๆ ที่แยกตามนา	

ตาราง 4.29 ข้อคิดเห็นถึงปัญหาจากการสร้างอ่างฯ และแนวทางแก้ไขของกลุ่มที่สาม

ปัญหา	แนวทางแก้ไข
1) น้ำไม่มีทำนา หน้าแล้งไม่มีน้ำใช้(น้ำกินและน้ำใช้)	1) สร้างฝายน้ำล้น ได้เขื่อนห่างประมาณ 80 เมตร เพื่อกั้นน้ำเข้าเหมือง
2) ท่อส่งน้ำมีขนาดเล็ก (40 เซนติเมตร)	
3) มีหญ้าเยอะ	
4) แย่งน้ำกัน	
5) ผลผลิตไม่ดี(ข้าว, กระเทียม, ข้าวโพด, กะหล่ำ)	

ตาราง 4.30 ข้อคิดเห็นถึงปัญหาจากการสร้างอ่างฯ และแนวทางแก้ไขของกลุ่มที่สี่

ปัญหา	แนวทางแก้ไข
1) น้ำภาคการเกษตรไม่เพียงพอ	1) หากเป็นไปได้ก็อยากสร้างฝายน้ำล้นได้ต่างๆ
2) น้ำเข้าสวนเข้านาไม่ค่อยมี	เพื่อกั้นน้ำที่ส่งไปให้ฝายแม่ลาว ให้มันเปลี่ยน
3) น้ำมาถึงน้อย(ช่วงก่อนสร้างอ่างฯ มีน้ำพอ แต่พอสร้างอ่างฯเสร็จ น้ำไม่พอ)	เส้นทางมาเข้าทางเส้นลำเหมืองฝายหลวงนี้แทน
4) พื้นที่การเกษตรมีมากขึ้น ปลูกมาก	ส่วนหนึ่ง ทำให้น้ำมันไหลแรง และมีปริมาณ
5) ทำนาปีละครั้ง แต่ก่อนปลูกปีละ 2 ครั้ง	มากขึ้นกว่าเดิม ก็คงพอช่วยได้
6) ดินเป็นดินทราย ไม่อุ้มน้ำ	
7) บางพื้นที่ กลายเป็นที่ว่างเปล่า(หลังจากนาปี ช่วงเดือน กค.-พย.)เนื่องจากไม่มีน้ำไป บางพื้นที่ทำสวนแทนปลูกข้าว บ้างก็ปลูกถั่วแระ เพราะเขาว่าใช้น้ำน้อย บางที่ที่ปลูกกระเทียมก็เกิดการแย่งน้ำ บางที่ก็ปลูกพริก หรือข้าวโพดหวานแทน	
8) เหมืองเส้นใหญ่เป็นคลองดิน ไม่ค่อยอุ้มน้ำ	
9) น้ำบ่อแห้ง โดยเฉพาะน้ำกินน้ำใช้ของหมู่บ้าน หมู่ 3	
10) ท่อน้ำน้อย 40 เซนติเมตร เป็นท่อที่ส่งน้ำมาจากเขื่อน คนใช้น้ำทั้งหมด 4 หมู่บ้าน กรมชลฯแก้ไขโดยสูบน้ำเพิ่มให้โดยใช้ท่อพญานาคสูบน้ำ ก็ยังไม่เพียงพอเพราะคนที่ปลูกกระเทียมมันต้องใช้น้ำเยอะ ก็ปลูกกันเกือบหมด	

การดำเนินการประชุมส่วนที่สาม เพื่อเสนอแนวทางการแก้ไข หลังจากได้ข้อสรุปถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหา ของแต่ละกลุ่มออกมาแล้วนั้น ผู้วิจัยได้นำแนวทางแก้ไขปัญหาที่แต่ละกลุ่มเสนอให้ผู้เข้าร่วมประชุมมองร่วมกันว่าแนวทางใดมีความเป็นไปได้ในการแก้ไข และแนวทางใดที่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้โดยเร็ว โดยให้เรียงลำดับความสำคัญก่อนหลัง ใช้วิธีการยกมือให้คะแนนในครั้งแรก แนวทางแก้ไขของผู้เข้าร่วมประชุม คือ

- 1) ทำฝายนํ้าล้นท้ายเขื่อน
- 2) ทำคลองไส้ไก่
- 3) อยากให้มีการบริหารจัดการให้ดีกว่าทุกวันนี้
- 4) อยากให้หน่วยงานที่รับผิดชอบมีความกระตือรือร้นมากขึ้น คือ ไม่ค่อยได้รับความเป็นธรรมหลังจากได้ยื่นเรื่องร้องเรียนกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน

ความเป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหา ในทัศนะของชาวบ้านว่า ได้เสนอการแก้ไข ปัญหาในข้อแรก คือ ทำฝายได้เขื่อน แต่มีอุปสรรคโดยเจ้าหน้าที่ชลประทานกลัวว่าน้ำจะเข้า อุโมงค์ เปิด-ปิดท่อที่มีหลอดไฟอยู่ภายใน ทำให้ทรัพย์สินเสียหาย

แนวทางหนึ่งซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมเสนอ คือ เปลี่ยนท่อเพื่อเพิ่มขนาดท่อ ซึ่งใน ความเป็นจริงคงทำได้ไม่มากนัก ผู้เข้าร่วมประชุมคนหนึ่งได้ให้ความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า

“ความเป็นไปได้ขนาดไหนนั้น คือ ได้ลงถามกรมชลฯว่าจะเปลี่ยนแปลงท่อเป็น 40 เซนติเมตร นั้น คงเป็นไปได้เพราะมันต้องทาบฝายออกก่อนและการสร้างฝายมันต้องใช้เงินกว่า 500 ล้านบาท”

สมาชิกฝ่ายหลวง

ประชุมกลุ่มวันที่ 4 กรกฎาคม 2547

เมื่อเห็นว่าแนวทางใดทำได้หรือทำไม่ได้ผู้เข้าร่วมประชุมได้คิดเห็นร่วมกันเพื่อ กรองแนวทางแก้ไขปัญหามาเหลือเพียง 3 แนวทางคือ

- 1) ทำฝายได้อย่างฯ
- 2) ทำคลองไส้ไก่
- 3) ทำท่อสวมจากน้ำทิ้งและขยายท่อที่สวมให้ใหญ่ขึ้น ไม่ต้องใช้เครื่องสูบน้ำ

ผู้วิจัยได้ให้ผู้เข้าร่วมประชุมออกความคิดเห็นว่าแนวทางใดควรทำก่อน แนวทาง ใดควรกระทำหลัง โดยให้ยกมือให้คะแนนออกเสียงได้เพียงคนละ 1 ครั้งเท่านั้น การให้คะแนน โดยการยกมือมีดังนี้

- 1) ฝายนํ้าล้น ยกมือ 21 เสียง
- 2) คลองไส้ไก่ หรือคลองเขานา ยกมือ 3 เสียง
- 3) ทำท่อสวม ยกมือ 5 เสียง

สรุปได้ว่า แนวทางแก้ไขคือ อันดับแรกเป็นทำฝายน้ำล้นได้ต่างๆ รองลงมาคือ ทำท่อสวมจากน้ำทิ้ง และขยายท่อที่สวมให้ใหญ่ขึ้น อันดับที่สามคือ ทำคลองไส้ไก่

4.4.2 การแก้ไขปัญหาก่อนการช่วยเหลือจากภาครัฐ

ผู้วิจัยได้ถามประเด็นว่า ก่อนที่จะมีแนวทางแก้ไขปัญหาเหล่านี้ออกไป สมาชิกกลุ่มเหมืองฝายได้แก้ปัญหาในการใช้น้ำอย่างไร ผู้เข้าร่วมประชุมแสดงความคิดเห็นว่า การแก้ไขปัญหาก่อนที่จะให้เจ้าหน้าที่กรมชลประทานรับผิดชอบนั้น ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาละเฉพาะหน้า ดังนี้

- 1) หลังสร้างอ่างเก็บน้ำแม่สรวย ได้ทำนาแค่ครั้งเดียว งดการทำนาปรังเป็นบางรายที่นำไปไม่ถึงพื้นที่ หรือเมื่อคำนวณแล้วน้ำขังนานาปรังไม่พอ
- 2) ปลูกพืชที่ไม่ใช้น้ำมากแทนการปลูกข้าวนาปรัง ปลูกพืชอย่างอื่นแทน เช่น กระเทียม ถั่วลิสง ถั่วแระ ฟักทอง มะเขือเทศ เป็นต้น
- 3) หารายได้เพิ่มจากแหล่งอื่น เช่น ไปรับเหมาเก็บลำไย
- 4) เปลี่ยนไปรับจ้างเพิ่มขึ้น